

MICHAŁ KAZIMIERZ NOWAK

ORCID: 0000-0001-8002-0455

Wodzisław

Polityczne i formalno-prawne problemy łowiectwa w Polsce na przykładzie ziemi jędrzejowskiej w latach 1945–1952

Słowa kluczowe: łowiectwo, prawo polowania, prawo własności ziemi, obwód łowiecki, Polski Związek Łowiecki, Lasy Państwowe, łowczy powiatowy, powiatowa rada łowiecka, koło łowieckie, starostwo powiatowe, Urząd Bezpieczeństwa Publicznego

Key words: hunting, hunting law, land ownership law, hunting district, Polish Hunting Association, State Forests, district hunter, district hunting council, hunting club, district office, Public Security Office

Streszczenie: W artykule omówione zostały prawne podstawy, na jakich opierało się łowiectwo w okresie międzywojennym, ze szczególnym uwzględnieniem relacji, jaka istniała pomiędzy prawem własności gruntów a prawem polowania, a także z uwzględnieniem obwodów łowieckich, które od 1927 r. stały się podstawowymi jednostkami terytorialnymi hodowli łowieckiej. Wspomniano też o powstaniu ogólnopolskiego stowarzyszenia łowieckiego, jakim od 1936 r. stał się Polski Związek Łowiecki, oraz o jego strukturach terenowych, jakie utworzone zostały m.in. w powiecie jędrzejowskim. W dalszej części artykułu ukazana została transformacja przedwojennego modelu łowiectwa. Zasadniczy wpływ na kierunek tych przemian miała parcelacja majątków ziemskich w 1945 r., pozbawiająca ziemiaństwo materialnych podstaw do prowadzenia gospodarki łowieckiej, oraz upaństwowienie lasów prywatnych, które weszły w skład Lasów Państwowych. W wyniku tych przemian doszło do dekompozycji przedwojennych obwodów łowieckich, w miejsce których próbowano tworzyć podstawowe jednostki gospodarki łowieckiej na nowych zasadach, co jednak napotykało na poważne problemy strukturalne.

W artykule uwzględniono także proces reaktywowania przedwojennych struktur organizacyjnych PZŁ na terenie powiatu jędrzejowskiego, a także inicjatywę tworzenia kół łowieckich, które w nowych uwarunkowaniach społeczno-politycznych miały, obok Lasów Państwowych i Państwowych Gospodarstw Rolnych, wykonywać zadania w zakresie gospodarki łowieckiej. Proces zakładania kół łowieckich napotykał jednakże na duże trudności i był blokowany przez Urząd Bezpieczeństwa Publicznego, tym razem ze

względów politycznych. Artykuł kończy charakterystyka najważniejszych postanowień nowego prawa łowieckiego ogłoszonego w 1952 r., które definitywnie zmieniło w Polsce dotychczasowy model łowiectwa oparty o przedwojenne prawodawstwo i rozwiązania organizacyjne z czasów międzywojnia.

Abstract: This article discusses the legal basis for hunting in the interwar period, with particular emphasis on the relationship between land ownership and hunting, as well as hunting districts, which from 1927 became the basic territorial hunting and game breeding units. The establishment of a nationwide hunting association, which became the Polish Hunting Association in 1936, and its local structures, created for instance in the Jędrzejów Powiat, are also discussed. The next section of the article outlines the transformation of the pre-war hunting model. The direction of these changes was significantly influenced by subdivisions of land estates in 1945, which deprived the landed gentry of the material basis for hunting, as well as the nationalization of private forests, which were subsumed into State Forests. As a result of these changes, the pre-war hunting districts were dismantled, and in their place, attempts were made to create basic hunting management units according to the new principles, which, however, encountered serious structural obstacles.

The article also looks at the process of reactivating the pre-war organizational structures of the Polish Hunting Association in the Jędrzejów Powiat, as well as the initiative to create hunting clubs which, under the new socio-political conditions, were to be active in hunting management, in addition to State Forests and State Agricultural Farms. However, the process of establishing hunting clubs encountered considerable difficulties and was blocked by the Public Security Office, for political reasons. The article closes with an outline of the most important provisions of the new hunting law of 1952, which definitively changed the current hunting model in Poland hitherto based on pre-war legislation and organizational solutions from the interwar period.

W 2023 r. mija sto lat od powstania Centralnego Związku Stowarzyszeń Łowieckich (dalej: CZSŁ), który w 1929 r. przekształcił się w Polski Związek Stowarzyszeń Łowieckich (dalej: PZSŁ), a następnie, w 1936 r., w Polski Związek Łowiecki (dalej: PZŁ) i pod taką nazwą funkcjonuje do dziś¹. W literaturze, która dość powierzchownie omawia dzieje współczesnego łowiectwa w Polsce, niemal zupełnie pomija się okres od 1945 do 1952 r.²,

¹ Z okazji stulecia PZŁ syntetyczne ujęcie dziejów tej organizacji opracował Krzysztof Mielnikiewicz. Zob.: K. Mielnikiewicz, *Polski Związek Łowiecki 1923–2023*, Ostrów Mazowiecka 2023.

² Z. Fiedler, *Łowiectwo na kielecczyźnie*, Kielce 1978; J. Krupka, *Łowiectwo okresu powojennego*, w: *Łowiectwo*, red. J. Krupka, Warszawa 1990, s. 54-58; A. Kryński, *Z kart łowiectwa polskiego*, Warszawa 1991; M. Mazaraki, *Łowiectwo w Polsce*, Kraków 1993; B. Miśkiewicz,

kiedy to doszło do sformowania się podstaw prawnych nowego komunistycznego państwa, jakim stała się Polska Rzeczpospolita Ludowa. Siłą rzeczy zmiany, jakie dokonywały się w tym czasie w łowiectwie, musiały mieścić się w ramach nowej rzeczywistości politycznej i gospodarczej, co niejednokrotnie nastroczało wielu problemów, gdyż istniejące dotychczas rozwiązania w gospodarce łowieckiej opierały się wciąż na innym porządku prawnym³. Zachowane w Archiwum Państwowym w Kielcach (dalej: APK) dokumenty pozwalają wnieść wiele nowej wiedzy o wspomnianym okresie, która jest ważnym uzupełnieniem informacji, jakie można czerpać z publicystyki i komunikatów pojawiających się w tym czasie w prasie łowieckiej na temat wybranych problemów transformacji, jaka zachodziła w łowiectwie po roku 1945⁴. Ranga zgromadzonych w APK dokumentów

Z dziejów łowiectwa w Wielkopolsce, Poznań b.d.w.; *Monografia Kół Łowieckich Śląskiego Gwarectwa Myśliwych*, red. M.P. Krzemień, Katowice 2010; K. Mielnikiewicz, *Zarys historii łowiectwa, Czasy współczesne*, w: *Kultura łowiecka*, red. D.J. Gwiazdowicz, Oficyna wydawnicza FOREST 2018, s. 59-69; M. Kościelniak-Marszał, *Dzieje łowiectwa a ochrona przyrody*, Warszawa 2014; R. Kamieniarz, *Organizacja łowiectwa w Polsce*, w: *Łowiectwo*, red. H. Okarma, A. Tomek, Kraków 2008; K. Szpetkowski, *Historia łowiectwa w Polsce*, w: *Łowiectwo*, t. I, red. J. Kiryjow, W. Matysek, A. Wierzbiniac, Warszawa 2011, s. 16-32; Z. Jankowski, *Polski Związek Łowiecki*, w: *Łowiectwo*, t. I, red. J. Kiryjow..., s. 67-84; K. Morow, *Historia łowiectwa w Polsce oraz zmiany legislacyjne w XX/XXI w.*, w: S. Gorczyca, *Łowiectwo w Polsce w XXI wieku – realia i oczekiwania*, t. I, Gdańsk–Olsztyn 2015, s. 118-153.

³ Wprawdzie problematyka łowiectwa polskiego w latach 1945–1952 została podjęta już przez autora w dwóch artykułach: M.K. Nowak, *Powstanie Koła Łowieckiego w Wodzisławiu w świetle historii łowiectwa w powiecie jędrzejowskim*, „Łowiec Świętokrzyski” (dalej: ŁŚ), nr 2 (45), 2008, s. 82-97; M.K. Nowak, *Polityczne, prawne i organizacyjne uwarunkowania gospodarki łowieckiej w Lasach Państwowych na przykładzie Nadleśnictwa Pińczów w latach 1945–2015 w świetle zachowanych źródeł*, „Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej” (dalej: SiMOKL), nr 17, 2018, s. 223-272, niemniej w zaprezentowanej tu pracy została ona ukazana pod innym kątem i z wykorzystaniem nowych źródeł.

⁴ *Wznowienie czynności Polskiego Związku Łowieckiego i jego organizacja*, „Łowiec Polski” (dalej: ŁP), nr 1, 1945, s. 2; *Projekt noweli do rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 3 grudnia 1927 r. o prawie łowieckim*, Załącznik do nr 1 „Biuletynu Informacyjnego Łowiec Polski” z 1945 r.; *Dzierżawa terenów łowieckich*, ŁP, nr 3, 1945, s. 26; nr 4, 1945, s. 5; nr 1, 1946, s. 14; *Z działalności Polskiego Związku Łowieckiego*, tamże, s. 13-16; *Protokół z posiedzenia Rady Naczelnej Polskiego Związku Łowieckiego z dn. 24. marca 1946 r.*, ŁP, nr 2, 1946, s. 36-37; *Dzierżawa terenów łowieckich*, ŁP, nr 1, 1946, s. 14; Z. Kowalski, *Sprawozdanie Przewodniczącego Komitetu Wykonawczego PZŁ*, ŁP, nr 1, 1947, s. 13-17; M. Mniszek Tchorznicki, *Łowiectwo ongiś – dziś – jutro*, ŁP, nr 7-8, 1948, s. 19-23; L. Popławski, *O właściwe ukształtowanie obwodów łowieckich*, ŁP, nr 3, 1949, s. 13-16; J. Bohusz, *Organizacja łowiectwa w Polsce*, w: *Kalendarz Myśliwski na rok 1950*, Warszawa 1950,

jest tym większa, gdyż PZŁ nie posiada własnego archiwum, w którym gromadziłyby w sposób systemowy dokumenty z życia związku. Dokumentacji z tego okresu nie mają także koła łowieckie, a jedynie w prywatnych kolekcjach można znaleźć pojedyncze zapisy z czasów, o których jest tu mowa⁵. Braki dokumentacji z lat 1945–1954 występują też w archiwach nadleśnictw Lasów Państwowych⁶. Być może kwerenda w archiwach podległych Instytutowi Pamięci Narodowej pozwoli uzupełnić jeszcze stan wiedzy o łowiectwie w okresie transformacji ustrojowej z lat 1945–1952⁷, ale póki co APK pozostaje jedną z ważniejszych skarbnic źródeł, dzięki którym można rzeczowo odnieść się do wielu zagadnień, zarówno z dziejów łowiectwa, jak i leśnictwa z lat 1945–1952.

s. 139-157; J. Steliński, *Przed piętnastu laty*, ŁP, nr 14, 1959, s. 2-5; S. Madeyski, *Ośrodki hodowlane zwierząt łownych*, ŁP, nr 1-2, 1950, s. 12-13.

- ⁵ O takim stanie rzeczy mogą świadczyć monografie historii łowiectwa i kół łowieckich poszczególnych regionów w Polsce. B. Miśkiewicz, *Z dziejów łowiectwa...*; D. Wojtuch, *Zarys łowiectwa w Polsce i jego rozwój na Zamojszczyźnie*, Zamość 1990; K. Szpetkowski, *Historia łowiectwa na ziemi krakowskiej*, Kraków 2002; P.S. Ziebur, *Łowiectwo na Górnym Śląsku. Ziemia Pszczyńska*, Pszczyzna 2003; A. Dobiech, *Z historii łowiectwa na ziemi łódzkiej. Myśliwi i stowarzyszenia łowieckie z lat 1850–1975. Kalendarium*, Łódź 2014; W.S. Kobylarz, *Łowiectwo. Okręg Bielsko-Biała*, Biała Podlaska 2013; *Łowiectwo na Pomorzu Gdańskim, Monografia*, red. R. Mazurowski, Gdańsk 2013; *Zarys historii zorganizowanego łowiectwa Okręgu Kaliskiego PZŁ*, red. M. Wielgosz, Kalisz 2015; J. Kustrzępa, *Radomskie łowiectwo wczoraj i dziś*, Radom 2018; J. Mielżyński, *Dzieje łowiectwa w powiecie zielonogórskim 1947–2015*, Zielona Góra 2015; J. Mielżyński, *Łowiectwo i leśnictwo w powiecie świebodzińskim i nie tylko*, Zielona Góra 2017; J. Mielżyński, *Łowiectwo i leśnictwo w powiecie wschowskim (1946–2017)*, Zielona Góra 2018; nawet H. Wański, który napisał odrębny artykuł na temat łowiectwa wielkopolskiego w latach 1945–1959, swoją pracę oparł głównie o informacje zaczerpnięte z ŁP oraz z pracy B. Miśkiewicza, która w tej części opierała się również na tej samej literaturze. H. Wański, *Odrodzenie wielkopolskiego łowiectwa*, SiMOKL, nr 16, 2017, s. 227-253.
- ⁶ Archiwalia nadleśnictw z rejonu kielecczyzny z lat 1945–1952 w dużej mierze zostały zniszczone podczas przeprowadzki Regionalnej Dyrekcji Lasów Państwowych w Radomiu (dalej: RDLPwR) do nowej siedziby. Informacja ta pochodzi od Piotra Kacprzaka, Zastępcy Dyrektora do spraw gospodarki leśnej RDLPwR.
- ⁷ Na temat represji polegających na odmowie wydania zezwolenia na posiadanie broni myśliwskiej przez UBP myśliwym z powodu ich wrogiego stosunku do Związku Sowieckiego lub do kolektywizacji rolnictwa, szczątkowe informacje, szczątkowe informacje można znaleźć w zbiorze dokumentów Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Kielcach, który znajduje się w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach. AIPN Teczka/WUiAD/Ki: 165/1; 165/2; 165/3; 165/4; 165/5; 165/6; 165/7; 165/8; 165/17; 165/18; 165/19; 165/22; 165/23; 165/24; 165/25; 165/26; 165/27; 165/28; 165/29; 165/30; 165/31; 165/32; 165/33; 165/34; 165/36; 165/37; 165/38; 165/45; 165/46.

Fundamentem, na jakim opierała się konstrukcja prawa łowieckiego w Polsce w okresie międzywojennym, był związek prawa własności z prawem polowania. Była to praktyka ustalona na ziemiach przynależnych do Korony Królestwa Polskiego już w czasach późnego średniowiecza i obowiązywała także w okresie zaborów⁸. Po reformie uwłaszczeniowej z lat 60. XIX w. *Przepisy o polowaniu* z 1871 r. określały również minimalną powierzchnię gruntów, która właścicielom małych działek rolnych dawała prawo do polowania. Prawo to przysługiwało jednak nie każdemu z gospodarzy, lecz całej gromadzie⁹. Wprawdzie w tekście *Przepisów o polowaniu* z 1871 r. nie posługiwano się jeszcze terminem obwód łowiecki¹⁰, lecz już w Rozporządzeniu prezydenckim *o prawie łowieckim* z 1927 r. definicja obwodu łowieckiego została podana dość precyzyjnie, w powiązaniu z prawem do polowania i powierzchnią posiadanych gruntów¹¹. Jak zapisano w Rozporządzeniu prezydenckim, *polowanie* (termin ten był tożsamy

⁸ S.H. Badeni, *O łowiectwie polskim w czasach piastowskich*, „Przewodnik Naukowy i Literacki”, t. XXIV, 1896; T. Mańkowski, *Prawo łowieckie w Polsce w wiekach średnich*, „Gazeta Lwowska” (dodatek „Przewodnik Naukowy i Literacki”), 1904; K. Tymieniecki, *Łowiectwo na Mazowszu w XV w.*, „Przegląd Historyczny”, t. XX, 1916; M. Miszek Tchorznicki, *Polskie prawo łowieckie w wiekach średnich*, Warszawa 1935; J. Gieysztor, *Podstawy łowiectwa*, ŁP, nr 2, 1946, s. 45; J. Jastrzębiec-Szczepkowski, *Organizacja i formy prawne łowiectwa w Polsce przedrozbiorowej*, Warszawa 1949; J.J. Szczepkowski, *Tysiąc lat polskiego łowiectwa*, w: *Kraina łowów*, Warszawa 1966, s. 7-35; A. Samsonowicz, *Łowiectwo w Polsce Piastów i Jagiellonów*, Wrocław 1991, wyd. II, Warszawa 2011; M. Mazaraki, *Łowiectwo...*; W. Radecki, *Prawo łowieckie. Komentarz*, wyd. V, Warszawa 2014; W. Daniłowicz, *Prawo polowania*, Warszawa 2018.

⁹ Właściciele małych działek rolnych mogli je wprawdzie łączyć ze sobą dla celów łowieckich, jednakże prawo polowania służyło wówczas co najwyżej trzem osobom. *Przepisy o polowaniu w Guberniach Królestwa Polskiego wydane do czasu zatwierdzenia przepisów o polowaniu dla całego cesarstwa. Z najwyższego zezwolenia* Warszawa 17 lipca 1871, § 2 „Właścicielom kilku graniczących między sobą części, wynoszących razem przynajmniej 150 morgów, służy prawo polowania, z warunkiem, aby to prawo rozciągało się nie więcej jako do trzech z pomiędzy nich, za wzajemnym między sobą porozumieniem; także wolno właścicielom tych części, za wspólną zgodą, wypuszczać polowanie na całej do nich należącej przestrzeni w dzierżawę, za pewną opłatą, lecz w żadnym razie nie więcej jak trzem osobom”.

¹⁰ W dokumencie używano jedynie określenia obręb myśliwski. Jak wyżej: „§ 7 Zwierzyna postrzelona, w razie przejścia jej na sąsiedni obręb myśliwski...”; „§ 24: Obławy na zwierzęta drapieżne naznaczone będą albo z polecenia zwierzchności (policyjnej) albo na życzenie właścicieli obrębów myśliwskich (prywatne)”.

¹¹ Dz.U. nr 110 z 1927 r. poz. 934, Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 3 grudnia 1927 r. o prawie łowieckim.

z *prawem polowania*) należało do właściciela gruntu, który mógł je użytkować samodzielnie, jeśli posiadał minimum 100 ha zwartych terenów, a obszar taki, po zarejestrowaniu go przez starostę, stanowił obwód łowiecki własny. Prawo polowania przysługiwało także pomniejszym posesjonatom, o ile zarejestrowali oni spółkę łowiecką i utworzyli obwód łowiecki wspólny na własnych gruntach, których łączna powierzchnia musiała mieć także min. 100 ha. Prawo polowania na takim obwodzie łowieckim podlegało wówczas dzierżawie. Wydzierżawiającym *polowanie* była spółka łowiecka, zaś dzierżawcą mogły być: albo osoba prywatna lub kilka takich osób, albo też, co zdarzało się już dość często, posiadające status prawny towarzystwa myśliwskie i koła łowieckie. Oprócz właścicieli ziemskich także utworzone w latach 1919–1924 Lasy Państwowe¹² (dalej: LP) stały się ważnym podmiotem korzystającym z prawa polowania¹³. Rozporządzenie prezydenckie o *prawie łowieckim* z 1927 r. dawało Lasom Państwowym możliwość tworzenia obwodów łowieckich własnych¹⁴. W okresie międzywojennym sukcesywnie wzrastała też powierzchnia LP¹⁵, jak i też ich znaczenie w administrowaniu w zakresie łowiectwa¹⁶. Prawo polowania w obrębie obwodów łowieckich utworzonych przez Lasy Państwowe było użytkowane przez organizacje polowań administracyjnych lub wypuszczano je w dzierżawę. Zagadnienie to jest jak na razie bardzo słabo rozpoznane¹⁷.

¹² J. Broda, *Rozwój organizacyjny i ustawodawstwo dotyczące Lasów Państwowych*, w: *Z dziejów Lasów Państwowych i leśnictwa polskiego 1924–2004*, Warszawa 2006, s. 83–85; T. Janicki, *Lasy na ziemiach polskich u progu niepodległości (1918–1924)*, SiMOKL, t. 17, 2018, s. 137–154.

¹³ Już w XIX w. lasy rządowe prowadziły samodzielną gospodarkę łowiecką. Łowiectwem zarządzano tu w oparciu o zasady i przepisy sformułowane w licznych rozporządzeniach Komisji Rządowej Przychodu i Skarbu, które obejmowały bardzo szerokie spektrum spraw związanych z hodowlą i polowaniami. M.K. Nowak, *Przepisy o gospodarce łowieckiej w lasach rządowych Królestwa Polskiego w pierwszej połowie XIX wieku*, SiMOKL, t. 16, 2017, s. 155–194.

¹⁴ Dz.U. nr 110 z 1927 r. poz. 934, Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 3 grudnia 1927 r. o prawie łowieckim, Rozdz. II art. 6.

¹⁵ R. Zubkowicz, *Zakupy gruntów przez Lasy Państwowe przed II wojną światową*, SiMOKL, t. 18, 2019, s. 219–244.

¹⁶ Nadleśnictwa opiniowały plany hodowlane przedstawiane do starostwa powiatowego przez właścicieli obwodów łowieckich własnych, w skład których wchodziły duże kompleksy lasów. APK, UWK I, sygn. 1949, s. 126, 135, 150, 176.

¹⁷ *Wykaz terenów myśliwskich przeznaczonych do wydzierżawienia*, ŁP, nr 13, 1925, s. 14–15; J. Miklaszewski, *Rzut oka na dzieje i stan leśnictwa i łowiectwa polskiego w okresie 1918–*

W powiecie jędrzejowskim w 1933 r. zarejestrowane zostały 62 obwody łowieckie własne o łącznej powierzchni 24 072,98 ha oraz 62 obwody łowieckie wspólne o łącznej powierzchni 31 601,97 ha. W sumie 124 zarejestrowane obwody łowieckie zajmowały powierzchnię 55 674,95 ha, a zatem jedynie 44% powierzchni powiatu wynoszącej w tym czasie ok. 127 000 ha zagospodarowane było na cele łowieckie¹⁸.

Po utworzeniu niepodległego państwa polskiego w 1918 r. na najniższym szczeblu administracji publicznej organizacją łowiectwa w powiecie zajmował się powołany przy referacie porządku publicznego urzędnik starostwa. Do jego kompetencji należało wydawanie zezwoleń na posiadanie broni, kart łowieckich uprawniających do polowania, a po 1927 r. także rejestracja obwodów łowieckich oraz zatwierdzanie planów hodowlanych¹⁹. Z ramienia państwa kontrolę nad łowiectwem sprawowała także Policja Państwowa, opiniując osoby starające się o uzyskanie kart myśliwskich i pozwoleń na broń²⁰.

Zarówno w wieku XIX, jak i w okresie międzywojennym gospodarka łowiecka prowadzona była przede wszystkim przez osoby będące posiadaczami ziemskimi²¹. Już w II poł. XIX w. na ziemiach polskich pojawiła

1939, „Sylwan”, nr 1-4, 1947, s. 10-31; P. Załęski, *Łowiectwo i Lasy Państwowe*, w: *Z dziejów Lasów Państwowych i Leśnictwa Polskiego 1924–2004, tom 1, Okres międzywojenny*, red. A. Szujecki, Warszawa 2006, s. 481-520.

¹⁸ Dz.U. nr 110 z 1927 r. poz. 934, Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 3 grudnia 1927 r. o prawie łowieckim, Rozdz. I i II; M.K. Nowak, *Organizacja łowiectwa w powiecie jędrzejowskim w latach 1918–1939*, w: *Jędrzejów, 750 lat miasta. Zbiór studiów pod redakcją Krzysztofa Ślusarka*, Kraków 2023, s. 143.

¹⁹ M.B. Markowski, *Myslistwo i łowiectwo ziemian w dwudziestoleciu międzywojennym jako zjawisko kulturowe. Na przykładzie województwa kieleckiego*, w: *Między Wisłą a Pilicą. Studia i materiały historyczne*, t. 2, red. G. Miernik, Kielce 2001, s. 96-101; M.K. Nowak, *Łowiectwo na Ziemi Pińczowskiej, Karta z dziejów myślistwa polskiego, Część I (1815–1945)*, Wodzisław–Kraków 2011, s. 147-154. W 1922 r., wydano w powiecie jędrzejowskim 117 kart łowieckich, natomiast w roku 1923 dokumentów tych wystawiono 167. M.K. Nowak, *Organizacja łowiectwa w powiecie jędrzejowskim...*, s. 136.

²⁰ Szerzej: M.K. Nowak, *Łowiectwo na Ziemi Pińczowskiej...*, s. 150; tenże, *Organizacja łowiectwa w powiecie jędrzejowskim...*, s. 131-149.

²¹ M.B. Markowski, *Myslistwo i łowiectwo...*, s. 91-106; T. Kargol, *Łowiectwo polskiego ziemiaństwa na Ziemiach Zabrzanych w drugiej połowie XIX wieku (1864–1918)*, SiMOKL, t. 17, 2018, s. 171-193; K. Ślusarek, „Dyplomatyka i łowy”, *polowanie jako składnik życia towarzyskiego polskiego ziemiaństwa*, w: *Łowy i historia*, red. D.J. Gwiazdowicz, Warszawa 2020 s. 321-342; P. Okulewicz, *Polowanie jako element życia elit II RP*, w: *Łowy i historia...*, s. 375-407; A. Dobiech, *Polowania w Puszczy Boreckiej i w jej otulinie dawniej i dziś*, w: *Intelektualia myśliwskie. Tradycja i współczesność. Materiały IV i V Sesji zorganizowanych*

się natomiast nowa forma organizacji łowiectwa w postaci towarzystw myśliwskich. Członkostwo w takim towarzystwie dawało możliwość polowania osobom niemającym takiego prawa z tytułu posiadania gruntów. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę większość funkcjonujących stowarzyszeń łowieckich w kraju połączyła się w 1923 r., tworząc CZSŁ, który wkrótce przyjął nazwę Centralny Związek Polskich Stowarzyszeń Łowieckich (dalej: CZPSŁ)²². Stowarzyszenie to wprowadziło w 1926 r. w swoich strukturach organizacyjnych funkcje delegatów powiatowych, zatwierdzanych przez wojewodów. Mieli oni za zadanie koordynować pracę pomiędzy CZPSŁ, starostwami i podmiotami wykonującymi polowania, w tym także kontaktować się z istniejącymi już lokalnymi towarzystwami łowieckimi. Podstawowy zakres obowiązków delegata CZPSŁ ustalony został uchwałą Zarządu CZPSŁ z 18 października 1926 r. W kolejnych latach kompetencje te były uściślane i rozszerzane²³. Do dalszej rozbudowy struktur regionalnych ogólnokrajowego towarzystwa łowieckiego doszło po przekształceniu (czerwiec 1929 r.) CZPSŁ w Polski Związek Stowarzyszeń Łowieckich, a następnie w 1936 r., kiedy PZSŁ przeobraził się w Polski Związek Łowiecki. W województwach utworzono struktury organizacyjne w postaci wojewódzkich rad łowieckich oraz powołano łowczych wojewódzkich. Analogiczne struktury PZŁ powstały też w powiatach, w tym także w powiecie jędrzejowskim²⁴. Jednym z głównych zadań regionalnych

w Muzeum Zamkowym w Kozłówce w 2007, 2009. Kozłówka 2010, s. 101-176; A. Cholewianka-Kruszyńska, *Polowania par force u Potockich w Łańcucie i w Antoninach*, w: *Intelektualia myśliwskie. Łowiectwo, natura, cywilizacja. Materiały III Sesji zorganizowanej w Muzeum Zamkowym w Kozłówce*, Kozłówka 2005; *taż*, *Polowania ze strzelbą u Potockich w Łańcucie*, w: *Intelektualia myśliwskie. Tradycja i współczesność. Materiały sesji naukowych (IV i V) zorganizowanych w Muzeum Zamoyskich w Kozłówce w 2007 i 2009 r. Muzeum Zamoyskich w Kozłówce 2010*, Kozłówka 2007, 2009.

²² J.J. Szczepkowski, *Tysiąc lat...*, s. 16-24; M. Mazaraki, *Łowiectwo...*, s. 103-150.

²³ *Statut Polskiego Związku Stowarzyszeń Łowieckich z 1929*, ŁP, nr 46, 1929, s. 808-811; W. Garczyński, *Uchwalenie i zatwierdzenie nowego Statutu Cent. Związku Polskich Stow. Łowieckich*, ŁP, nr 46, 1929, s. 807; J. Dylewski, *O pracach delegatów powiatowych*, ŁP, nr 5, 1933, s. 51-53; W. Garczyński, *Nowy ustrój organizacyjny związku i rola delegatów powiatowych*, ŁP, nr 6-7, 1936, s. 141-143.

²⁴ Utworzona w ramach PZŁ Wojewódzka Rada Łowiecka w Kielcach informowała 22 września 1937 r. starostę jędrzejowskiego o powołaniu łowczego i podłowczych na powiat jędrzejowski. Łowczym powiatowym mianowano inż. Ignacego Jańca, nadleśniczego Lasów Państwowych w Jędrzejowie, natomiast podłowczymi: Władysława Medonia, nadleśniczego Nadleśnictwa Wodzisław z siedzibą w Sielcu, Stefana Wiltowskiego, nadleśniczego Lasów Krzelów w Krzelowie, oraz Jerzego Różyckiego, właściciela majątku Opatkowie

organów PZŁ było, oprócz wspomnianej już koordynacji pomiędzy władzami administracyjnymi i posesjonatami mającymi zarejestrowane obwody łowieckie, tworzenie towarzystw łowieckich o charakterze ideowym, powiązanych organizacyjnie z PZŁ.

Agresja hitlerowskich Niemiec i Związku Sowieckiego na Polskę we wrześniu 1939 r. przerwała dotychczasową ewolucję łowiectwa, znosząc całkowicie polskie organizacje łowieckie i oddając prawo polowania jedynie w ręce Niemców oraz ich gości. Pierwszym istotnym aktem prawa wydanym przez władze Generalnego Gubernatorstwa (dalej: GG) w sprawie łowiectwa było rozporządzenie o ochronie lasów i zwierzyny w GG z 13.04.1940, natomiast kolejnym rozporządzeniem, z datą 24.05.1940, uregulowane zostały sprawy administracji i zarządzania łowiectwem. Sprawy łowieckie przyporządkowane zostały Kierownikowi Wydziału Lasów przy Urzędzie Generalnego Gubernatora. Utworzono również państwowe obwody łowieckie, w tym osiem specjalnych rewirów, z których jeden obejmował dobra w okolicach Książa Wielkiego, należące przed wojną do Zygmunta Wielopolskiego, syna margrabiego Aleksandra Erwina, i dobra Wodzisław, będące przed wojną w posiadaniu Antoniego hr. Lanckorońskiego²⁵. Dalsze niemieckie rozporządzenia w sprawie łowiectwa zwiększały lub zmniejszały kary za kłusownictwo, ustalały stawki za karty łowieckie (zarezerwowane dla Niemców), wreszcie określały kompetencje starosty w kwestiach szkód łowieckich²⁶. W lasach powiatu jędrzejowskiego, które objęte zostały niemieckim nadzorem, przeprowadzono reorganizację, tworząc nowe w stosunku do przedwojennych nadleśnictw granice jednostek administracyjnych lasów państwowych (*Staatliche Oberforsterei*). Jeszcze

Murowane gmina Mierzwin. Powiat podzielony został na cztery obwody, którymi zarządzali podłowczowie. W skład pierwszego obwodu wchodziły gminy: Brzegi, Jędrzejów, Małogoszcz, Nagłowice, Przasław, Węgleszyn, Złotniki. Obwód ten nadzorował łowczy powiatowy. W skład obwodu drugiego, nadzorowanego przez Władysława Medonia, wchodziły gminy Wodzisław i Nawarzyce. Opiekę nad trzecim obwodem, składającym się z gmin Mstyczów i Sędziszów, sprawował Stefan Wiltowski. Czwarty obwód, obejmujący gminę Raków, Mierzwin i Sobków, został przydzielony Jerzemu Różyckiemu. M.K. Nowak, *Organizacja łowiectwa w powiecie jędrzejowskim...*, s. 131-149.

²⁵ M.K. Nowak, *Dobra wodzisławskie Antoniego Lanckorońskiego w latach 1918–1945*, w: *Cystersi – Jędrzejów – Ziemia Jędrzejowska. Wspólne dziedzictwo*, red. K. Ślusarek, Jędrzejów–Kraków 2006, s. 111-149; tenże, *Łowiectwo na Ziemi Pińczowskiej...*, s. 245-251.

²⁶ P. Kacprzak, *Gospodarka łowiecka w czasie okupacji niemieckiej*, maszynopis udostępniony przez autora pracy.

w połowie 1940 r. funkcjonowało *Forstverwaltung* Wodzisław (Sielec), natomiast w 1942 r. doszło w południowej części powiatu jędrzejowskiego do połączenia lasów prywatnych w jedną jednostkę organizacyjną. Nowym nadleśniczym *Staatliche Ober Jędrzejów Sud* został inż. R. Lewicki²⁷.

W pierwszych kilku latach od zakończenia II wojny światowej łowiectwo w Polsce, podobnie jak i wiele innych dziedzin, znalazło się pod wpływem nowej komunistycznej władzy. Przeobrażenia, jakie wówczas nastąpiły w organizacji łowiectwa, wynikały nie tylko z nowelizacji planowanych w prawie łowieckim jeszcze przed 1939 r., ale również były konsekwencją zmian struktury własności ziemi i tworzenia scentralizowanego państwa na wzór radziecki. Przeprowadzana przez PKWN od 1944 r. (w powiecie jędrzejowskim od 1945) reforma rolna polegająca na parcelacji dużych gospodarstw rolnych i przejmowaniu lasów na rzecz państwa zmieniała bardzo istotnie sytuację formalno-prawną podmiotów, które do 1939 r. mogły tworzyć obwody łowieckie własne, *de facto* pozbawiając je takiej możliwości. O ile lasy prywatne niemal w całości przeszły na własność państwa, o tyle folwarki podzielone zostały najczęściej pomiędzy służbę folwarczną i małorolnych gospodarzy. W powiecie jędrzejowskim ogólny obszar gruntów przeznaczonych do parcelacji wyniósł 22 703,8 ha, w tym użytków rolnych – 11 521,67 ha²⁸. W wyniku tego procesu zamiast silnych gospodarstw rolnych, do czego zmierzała reforma rolna z okresu międzywojennego, powstało rozdrobnienie areałów. Jedno, dwu lub kilkuhektarowe gospodarstwa często nie miały nawet własnego sprzętu do obróbki pola. Od 1945 r., w świetle wciąż obowiązującego prawa łowieckiego z 1927 r., istniała możliwość tworzenia na gruntach rolnych obwodów łowieckich wspólnych. W praktyce możliwość tworzenia obwodów łowieckich własnych na gruntach rolnych uzyskały jedynie spółdzielnie rolnicze i PGR-y²⁹. Jeszcze inaczej sytuacja wy-

²⁷ Zbiory Michała K. Nowaka, Korespondencja w sprawie zakupu drewna z lat 1940–1944.

²⁸ APK, Powiatowy Urząd Ziemski w Jędrzejowie (dalej: PUZJ), sygn. 66, k. 3 r-v.

²⁹ Oprócz rolników obwody łowieckie na terenie powiatu pińczowskiego zarejestrował Zarząd Okręgowy Państwowych Nieruchomości Ziemskich w Łodzi. W tym wypadku były one wypuszczane w dzierżawę w drodze licytacji. APK, Starostwo Powiatowe w Pińczowie (dalej: SPP), 1945–1950 sygn. 1173, s. 1 (Pismo Państwowych Nieruchomości Ziemskich Zarząd Okręgowy w Łodzi z dn. 9 lipca 1948 r. skierowane do Starostwa Powiatowego w Pińczowie). Oprócz wypuszczania polowania w dzierżawę w Poznańskim starano się na gruntach przejętych przez państwo tworzyć ośrodki hodowli zwierzyny, o czym pisał Stanisław Madejski w artykule *Ośrodki hodowlane zwierząt łownych* zamieszczonym

glądała na gruntach leśnych, które zostały włączone do lasów państwowych. Upaństwowienie znacznych arealów lasów prywatnych postawiło władzę ludową przed koniecznością przeprowadzenia daleko idącej rozbudowy administracji leśnej, która mogłaby zarządzać tymi kompleksami, co ostatecznie doprowadziło do utworzenia w 1945 r. Ministerstwa Leśnictwa wyłonionego z Dyrekcji Naczelnej Lasów Państwowych³⁰. W dekrete z 5 września 1947 r. określony został zakres prerogatyw Ministra Leśnictwa. Znalazł się tam również zapis mówiący o tym, iż Minister Leśnictwa odpowiedzialny jest za sprawy łowieckie³¹. Lasy Państwowe na terenie powiatu jędrzejowskiego, które w 1945 r. znacząco zwiększyły swój stan posiadania o lasy prywatne upaństwowione w wyniku reformy rolnej, prawdopodobnie zgodnie z przyjętym już przez Niemców schematem organizacyjnym utrzymały początkowo podział na dwie jednostki organizacyjne: Nadleśnictwo Jędrzejów Północ z siedzibą w Jędrzejowie i Nadleśnictwo Jędrzejów Południe z siedzibą w Sielcu, nazywane również Nadleśnictwem Wodzisław. Do kolejnych zmian organizacyjnych w LP na terenie powiatu jędrzejowskiego doszło w latach 1946–1947. Z Nadleśnictwa Jędrzejów Północ wyodrębnione zostało Nadleśnictwo Oksa-Nagłowice, składające się z trzech leśnictw: Oksa, Nagłowice i Chycza o łącznej powierzchni 3809,59 ha, natomiast uroczyska Rudki, Sobków, Ujazd i Mnichów o powierzchni 1606,04 ha przekazane zostały z Nadleśnictwa Wodzisław do Nadleśnictwa Jędrzejów³². Lasy Państwowe i funkcjonujące w tej strukturze organizacyjnej nadleśnictwa stały się zatem jednym z niewielu podmiotów gospodarczych w powiecie jędrzejowskim, które były w stanie samodzielnie tworzyć własne obwody łowieckie w myśl prawa łowieckiego z 1927 r., aczkolwiek proces ten natrafiał tu na szereg trudności wynikających z przejścia na rzecz państwa wielu małych kompleksów leśnych, których areal nie przekraczał wymaganych prawem łowieckim 100 hektarów³³. Mimo iż zabiegi w dziedzinie hodowli zwierzyny,

w 1950 r. na łamach „Łowca Polskiego”: S. Madeyski, *Ośrodki hodowlane zwierząt łownych*, LP, nr 1-2, 1950, s. 12-13.

³⁰ J. Broda, *Dzieje najnowsze leśnictwa w Polsce*, t. II, Warszawa 2007, s. 38-41, 45.

³¹ Dz.U. 1947 r., nr 60, poz. 327, Dekret z dnia 5 września 1947 r. o zakresie działania Ministra Leśnictwa, Art. 1, 2.

³² APK, NPJ, sygn. 5.

³³ Struktura lasów w powiecie jędrzejowskim była rozdrobniona, choć istniało też kilka większych kompleksów, takich jak Sielec, Rudki, Mniszek, Lasków, Chorzewa, Oksa, Chycza czy Bizoręda.

takie jak inwentaryzacje i dokarmianie, podjęto w nadleśnictwach już w 1945 r., to początkowo instytucja ta nie miała jasno wypracowanej koncepcji, w oparciu o którą miało nastąpić tworzenie od podstaw nowych obwodów łowieckich. Nadleśnictwo Jędrzejów i Nadleśnictwo Wodzisław z siedzibą w Sielcu nie mogły odtworzyć granic wielu przedwojennych prywatnych obwodów łowieckich własnych, które najczęściej łączyły zarówno lasy, jak i grunty rolne (np. w dobrach Wodzisław Antoniego hr. Lanckorońskiego). Możliwość taka istniała jedynie w przypadku, gdy przedwojenne obwody łowieckie własne były utworzone na kompleksach leśnych przekraczających 100 ha, tak jak miało to miejsce w przypadku obwodu łowieckiego utworzonego przez księcia Michała Radziwiłła w lasach Nagłowice, Oksa i Chycza³⁴. Nim przystąpiono do tworzenia stałych obwodów łowieckich, Dyrekcja Lasów Państwowych w Radomiu w kwietniu 1945 r. przeprowadzała już rozpoznanie, które rewiry leśne mogłyby się nadawać na obwody łowieckie reprezentacyjne, co świadczy, iż w tym czasie rozważano już kategoryzację obwodów łowieckich utworzonych na gruntach leśnych³⁵. Realizując zalecenia, jakie zawarte były w piśmie Regionalnej Dyrekcji LP w Radomiu z 7 stycznia 1946 r. o konieczności utworzenia obwodów łowieckich, pierwsze propozycje podziału Nadleśnictwa Wodzisław na obwody łowieckie poczyniono w styczniu 1946 roku. Zgłoszono wówczas propozycje utworzenia 23 obwodów łowieckich, przy czym aż 9 z nich nie przekraczało wymaganych Rozporządzeniem Prezydenta RP z 1927 r. o *prawie łowieckim* minimalnej powierzchni 100 ha (patrz tabela 1). Po pierwszych konsultacjach liczbę tę zmniejszono do 19³⁶.

³⁴ Obwody takie utworzone były np. w dobrach Wodzisław Antoniego hr. Lanckorońskiego. Za wyjątkiem Sielca, którego areał osiągał blisko 700 ha, pozostałe obwody łowieckie łączyły ze sobą pola z kilkudziesięciohektarowym lasem. Inaczej wyglądała natomiast sytuacja w dobrach księcia Michała Radziwiłła, który utworzył duży obwód łowiecki własny na gruntach leśnych. M.K. Nowak, *Łowiectwo w Gminie Wodzisław w okresie międzywojennym*, w: *60 lat Koła Łowieckiego „Mozgawa”*, Wodzisław 2008, s. 8-14; tenże, *Organizacja łowiectwa w powiecie jędrzejowskim...*, s. 131-149; APK, Akta Radziwiłłów z Nagłowic (ARN), sygn. 295, s. 6; M. Piszczek, K. Ślusarek, M. Zdanek, *Dzieje Nagłowic, Jędrzejów–Kraków* 2006, s. 179-185.

³⁵ Opowiadając na pytanie Dyrekcji LP w Radomiu, nadleśniczy Nadleśnictwa Wodzisław stwierdził, iż w lasach Nadleśnictwa Wodzisław żaden obszar nie nadaje się na administracyjny teren łowiecki. APK, NPW, sygn. 39, s. 21, Pismo inż. Jana Giedymina do Dyrekcji LP w Radomiu z 30.01.1946.

³⁶ APK, NPW, sygn. 39, s. 6, 7, 20, 25, 45.

Tabela 1. Podział Nadleśnictwa Wodzisław na obwody łowieckie sporządzony według wskazówek z Załącznika do zarządzenia Ministra Leśnictwa Znak V/ Łow. 2701/1 z 31.03.1947 r.

Lp.	Kategoria obszaru łowieckiego	Powierzchnia obwodu łow. w ha	Nazwa obchodu	Stan zwierzyny stałej	Zwierzyna przechodnia	Opis terenu łowiec.	Szkody od zwierzyny w planach rolnych	Uwagi
1.	IV a	1192,05	Wojciechów i Krzaczk	sarny – słb. zające – słb. lisy – śr.	jelenie	las mieszany falisty	żadne	teren do wydzierżawienia, rykowisk nie ma
2.	IV a	166,12	Tarnia i Łysa Góra	sarny – słb. zające –słb. lisy – słb.	nie ma	– ” –	– ” –	– ” –
3.	Vb	684,65	Sielec	sarny –śr. zające – śr. lisy – d.	jelenie	– ” –	– ” –	teren administracyjny, rykowisk nie ma
4.	IVa	37,16	Kaziny	zające – słb. lisy – słb.	nie ma	las sosnowy falisty	– ” –	teren do wydzierżawienia, rykowisk nie ma
5.	IVa	100,83	Klemencice	sarny –słb. zające – słb. lisy – słb.	nie ma	las sosnowy falisty	– ” –	– ” –
6.	IVa	73,63	Piaski	sarny – słb. zające – śr. lisy – śr.	nie ma	las liściasty falisty	– ” –	– ” –

7.	I	388,50	Piotrkowice	sarny – słb. zające – śr. lisy – sł.	jelenie	las sosnowy falisty	– ” –	teren ochronny ze względu na znajdu- jące się tam cietrzewie
8.	IVa	140,54	Lubcza i Przyrąb	zające – słb. lisy – słb.	nie ma	las sosnowy płaski	– ” –	teren do wydzierżawie- nia, rykowisk nie ma
9.	IVa	157,56	Gaik Sędowski	sarny – słb. zające – śr. lisy – śr.	nie ma	las mieszany teren płaski	– ” –	– ” –
10.	IVa	42,69	Opatkowice	zające – śr. lisy – śr.	nie ma	las liściasty płaski	– ” –	– ” –
11.	IVa	322,01	Łysaków	sarny – słb. zające – śr. lisy – śr.	nie ma	las sosnowy płaski	– ” –	– ” –
12.	IVb	170,23	Września	zające – śr. lisy – śr.	nie ma	las liściasty płaski	– ” –	teren przeznaczony na wczasy, rykowisk nie ma
13.	IVa	18,29	Zagaje	zające – śr. lisy – śr.	nie ma	las sosnowy płaski	– ” –	teren do wydzierżawie- nia, rykowisk nie ma
14.	IVb	379,20	Kotlice	sarny – słb. zające – śr. lisy – śr.	nie ma	las sosnowy płaski	– ” –	teren przeznaczony na wczasy, rykowisk nie ma
15.	Vb	411,61	Motkowice	sarny – sł. zające – dbr. lisy – dbr.	dziki	las sosnowy falisty	– ” –	teren administracyjny, rykowisk nie ma

16.	IVa	31,36	Korytnica	zające – dbr. lisy – dbr.	nie ma	las sosnowy falisty	– ” –	teren do wydzierżawie- nia, rykowisk nie ma
17.	IVa	17,18	Mstyczów	zające – śr.	nie ma	las sosnowy płaski	– ” –	– ” –
18.	IVa	45,81	Łowinia	sarny – słb. zające – dbr. lisy – śr.	nie ma	las sosnowy falisty	– ” –	– ” –
19.	IVa	50,92	Sędziszów	zające – dbr. lisy – śr.	nie ma	las sosnowy płaski	– ” –	– ” –
Razem		4430,34						

Źródło: APK, Nadleśnictwo Państwowe w Wodzisławiu (NPW), sygn. 33 k. 5-5v.

Wkrótce Regionalna Dyrekcja LP w Radomiu przesłała nowe kryteria tworzenia obwodów łowieckich, uznając, iż mają być one podstawą gospodarki łowieckiej: „Należy mieć na uwadze, że podział na stałe obwody łowieckie jest kanwą, na której opierać się będą przez szereg lat wszystkie zabiegi hodowlano-gospodarcze z zakresu łowiectwa na całej prawie powierzchni terenów leśnych Polski”³⁷. Obwody łowieckie na terenie lasów państwowych miały być ponadto podzielone na 6 kategorii, a ich minimalna powierzchnia wynosić miała 200 ha, co oznaczało, iż małe kompleksy leśne miały być wypuszczane w dzierżawę i wchodzić w skład obwodów wspólnych tworzonych przez inne niż Lasy Państwowe podmioty³⁸. W odpowiedzi na propozycję Nadleśnictwa Państwowego Wodzisław Dyrekcja Lasów Państwowych w Radomiu poleciła utworzyć jedynie 7 obwodów łowieckich, a więc Mnichów, Rudki i Ujazd – 1436 ha, Kotlice – 275 ha, Motkowice – 412 ha, Łysaków – 322 ha, Piotrkowice – 389 ha, Sielec – 685 ha oraz Wojciechów z częścią Mstyczowa – 1072 ha. Łączna powierzchnia, jaką zajmowały obwody łowieckie, wynosiła zatem 4591 ha³⁹. Dyrekcja LP Radom zatwierdziła jednocześnie obwody Motkowice, Sielec i Wojciechów (o łącznej powierzchni 2169 ha) jako teren łowiecki administracyjny Nadleśnictwa Wodzisław. Co ważne, w piśmie zatwierdzającym obwody łowieckie dyrekcja LP Radom poleciła także, aby myśliwi funkcjonariusze Nadleśnictwa Państwowego Wodzisław zawiązali „Kółko Myśliwskie”, które na terenach administracyjnych przydzielonych bezpłatnie będzie prowadzić na własny koszt hodowlę, ochronę i dokarmianie zwierzyny w czasie zimy⁴⁰. Metoda zarządzania łowiectwem przyjęta w lasach państwowych po 1945 r. różniła się zatem od tej, jaka obowiązywała w tej instytucji w okresie międzywojennym. Podziału na obwody łowieckie dokonano także w Nadleśnictwie Jędrze-

³⁷ APK, NPW, sygn. 33, s. 6-13, Załącznik do Zarządzenia Ministra Leśnictwa Znak V/Łow. 2701/1 z dn. 21.03.1947 r.

³⁸ Obwody łowieckie zostały podzielone według następujących kryteriów: obwody łowieckie ochronne (I), obwody łowieckie doświadczalne (II), Obwody łowieckie zastrzeżone do dyspozycji Ministerstwa Leśnictwa (III), Obwody łowieckie do wydzierżawienia (IVa), Obwody łowieckie przeznaczone do eksploatacji w formie wczasów myśliwskich i indywidualnego odstrzału (IVb), Obwody łowieckie administracyjne (V). APK, NPW, sygn. 33, s. 6-13, Załącznik do Zarządzenia Ministra Leśnictwa Znak V/Łow. 2701/1 z dn. 21.03.1947 r.

³⁹ APK, NPW, sygn. 39, k. 18.

⁴⁰ Tamże.

jów. W 1950 r. funkcjonowało tam 12 obwodów łowieckich o różnej powierzchni i różnym statusie (patrz tabela 2)⁴¹.

Wielu kłopotów po 1945 r. nastręczało też tworzenie obwodów łowieckich na gruntach rolnych, które, jak już wspomniano, po parcelacji zostały mocno rozdrobnione. W wielu rejonach kraju istniały nawet sytuacje, kiedy obowiązywała dzierżawa prawa polowania zawarta w 1939 r. W pierwszych kilkunastu miesiącach od zakończenia wojny grupy rolników dysponujących kilkuhektarowymi gospodarstwami przystąpiły także do powoływania spółek łowieckich. Spółki takie zgodnie z rozporządzeniem prezydenckim o *prawie łowieckim* z 1927 r. mogły rejestrować obwody łowieckie wspólne w starostwach, tak jak działo się to przed wojną, a następnie wypuszczać polowanie na tych terenach w dzierżawę⁴². Już pod koniec lat 40. inicjatywę tworzenia obwodów łowieckich przejęły jednakże starostwa⁴³, które realizowały ten obowiązek przy współpracy z łowczymi powiatowymi PZŁ do 1950 r., kiedy to zniesiono dotychczasową organizację samorządu terytorialnego, a odpowiedzialność za tworzenie obwodów łowieckich przejęły już prawdopodobnie prezydya wojewódzkich rad narodowych⁴⁴. Niestety mamy jedynie szcątkowe informacje z powiatu jędrzejowskiego na temat tworzenia spółek łowieckich i rejestrowania przez nie obwodów wspólnych⁴⁵. Pod koniec lat 40. ich powierzchnia była już znacznie większa aniżeli obwodów łowieckich tworzonych przez spółki łowieckie tuż po zakończeniu wojny. Starający się o zarejestrowanie w Urzędzie Wojewódzkim w Kielcach członkowie

⁴¹ APK, NPJ, sygn. 43, s. 1.

⁴² Nie udało się wprawdzie natrafić na tego typu dokumenty w archiwaliach, jakie pozostały po starostwie jędrzejowskim, ale opinię tę możemy formułować na podstawie informacji zamieszczanych w prasie łowieckiej oraz analizy obwodów łowieckich, jakie zarejestrowano w tym czasie w powiecie pińczowskim. *Dzierżawa terenów łowieckich*, ŁP, nr 1, 1946, s. 14; APK, Starostwo Powiatowe w Pińczowie (dalej: SPP), 1945–1950, sygn. 198, s. 3–18.

⁴³ APK, SPP 1945–1950, sygn. 1173, s. 2–3; Starostwo Powiatowe w Pińczowie 26 września 1948 r. zwróciło się do pełniącego wówczas funkcję łowczego powiatowego Feliksa Moskwy, aby sporządził on rejestr obwodów i spółek łowieckich, jakie istnieją na terenie powiatu. W piśmie zaznaczono jednocześnie, iż łowczy powiatowy winien opiniować wszystkie wnioski o rejestrację kółek łowieckich.

⁴⁴ Tworzenie obwodów łowieckich w latach 1950–1952 wymaga jeszcze dalszego rozeznania.

⁴⁵ Nieco więcej informacji na temat rejestracji spółek łowieckich i tworzenia obwodów łowieckich w latach 1945–1952 zachowało się w aktach starostwa powiatowego pińczowskiego. APK, SPP 1945–1950, sygn. 198, s. 3–18.

Tabela 2. Podział Nadleśnictwa Jędrzejów na obwody łowieckie (rok 1950?)

Lp.	Kategoria obwodu łow.	Pow. obwodu łow. w ha	Nazwa uroczyska	Nazwa leśnictwa i oddz.	Stan zwierzyny stałej	Zwierzyna przechodnia	Opis terenu łowieckiego	Szkody od zwierz. w rol.	Uwagi
1.	I	1121,10	Mniszek Rudki Lasków	<i>Mniszek</i> 116-139 <i>Rudki</i> 144-149 <i>Lasków</i> 157-163, 178-182	jeleń – słb. sarna – słb. lis – śr. zając – słb. cietrzew – słb.	dzik	teren równy, bory suche i św. poprzecinane olszynami	od dzików b. słabe	rykowisko jeleni
2.	IVa	505,69	Bizorenda	<i>Bizorenda</i> 72-90	sarna – słb. lis – śr. zając – śr. cietrzew – słb.	dzik jeleń	teren równy względnie falisty, drzewostany o charakterze borów suchych, świeżych i lasów mieszanych, wiek różny	słabe od dzików	-
		393,45	Sobków- -Sokołów	<i>Bizorenda</i> 91-104					
		649,60	Małogoszcz	<i>Małogoszcz</i> 1-25					
		629,12	Jawor	„ 26-50					
		144,58	Lasochów- -Mieronice	„					
		325,70	Kanice	<i>Maiszek</i> 59-58					
		312,00	Zielonki	<i>Rudki</i> 106-115					
		441,50	Caców	<i>Lasków</i> 219, 220 228-240					

3.	Vab	871,40	Mnichów	141, 142 <i>Rudki</i> 150-154 166-172, 183- 188, 201-204	sarna – słb. lis – śr. zając – słb. cietrzew – słb.	dzik	teren równy względnie falisty, drzewostan o charakterze borów i świeżych poprzecinanych olszynami	słabe od dzików	-
		988,30	Lasków- -Chorzewa	155, 156, <i>Lasków</i> -173-177, <i>Mniszek</i> 189-200 206-219, 221-227					
		295,30	Gaj-Krzaki	<i>Lasków</i> 241-253					

Źródło: APK, Nadleśnictwo Państwowe w Jędrzejowie (NPJ) sygn. 43, k. 1.

założyciele Koła Łowieckiego „Szarak” w Słupi wspominali o dzierżawie prawa polowania na obwodzie łowieckim, którego powierzchnia wynosiła 6000 ha⁴⁶. Prawnie polowania w obwodach łowieckich o podobnej wielkości dzierżawiły na początku lat 50. także pińczowskie koła łowieckie⁴⁷.

W latach 1944–1945, w oparciu o przepisy statutu przedwojennego, przystąpiono też do odbudowy struktur organizacyjnych PZŁ. Na podstawie nominacji z 21 marca 1945 r. udzielonej przez Tymczasowy Zarząd PZŁ i pełnomocnika na województwo kieleckie inż. Ignacy Janiec został mianowany łowczym powiatowym. W pierwszych miesiącach 1945 r. przynależność do PZŁ nie była jeszcze wymagana, chociaż na łamach prasy łowieckiej dopominano się, aby uprawianie łowiectwa uwarunkowane było przynależnością do PZŁ. Członkostwa w PZŁ wymagano też od leśników. W połowie roku wszystkie jednostki organizacyjne podległe Dyrekcji Lasów Państwowych w Radomiu otrzymały zalecenie, aby leśnicy, a przynajmniej leśnicy myśliwi, obowiązkowo do PZŁ się zapisali. W celu dopełnienia tych formalności leśnicy mieli zgłosić się do łowczych i podłowczych powiatowych. Zaznaczono przy tym, iż sprawę należy traktować jako pilną⁴⁸. Nadleśniczy Janiec 17 sierpnia 1945 r. sporządził listę ośmiu myśliwych, którzy wypełnili, podpisali i złożyli deklaracje członkowskie PZŁ⁴⁹. Na 13 września 1945 r. zwołane zostało natomiast zebranie wszystkich członków PZŁ z powiatu jędrzejowskiego, które odbyło się w siedzibie Nadleśnictwa Jędrzejów. Podczas spotkania wybrano skład powiatowej rady łowieckiej i podłowczych na poszczególne gminy. Do powiatowej rady łowieckiej jako członków honorowych powołano starostę jędrzejowskiego, komendanta MO na powiat jędrzejowski oraz kierownika PUBP w Jędrzejowie. Wybrano także 22 członków rady łowieckiej. Łowczym

⁴⁶ APK, UWK II, sygn. 1556, s. 227. Nie mamy jednakże pewności, czy był to jeden obwód łowiecki, czy też była to ogólna powierzchnia, na której prawo polowania starało się wydzierżawić to koło.

⁴⁷ Archiwum Zarządu Okręgowego PZŁ w Kielcach, teczka: Koło Łowieckie nr 1, nr 2, nr 3 w Pińczowie, Wnioski o dzierżawę obwodów łowieckich złożone w 1954 r. do ZW PZŁ w Kielcach przez Koło Łowieckie nr 2 w Pińczowie oraz Koło Łowieckie „Zagość”.

⁴⁸ APK, NPW sygn. 33, k. 39.

⁴⁹ Tamże, k. 37. Na liście znaleźli się: nadleśniczy Jan Gedymin z Jędrzejowa, leśniczy Józef Goss z Rudek, gajowy Paweł Jędrycha z Przyrębu, leśniczy Piotr Kwiatkowski z Sielca, leśniczy Kazimierz Szydłowski z Wojciechowa, leśniczy Sergiusz Szylling z Wrześni oraz dentysta Stefan Koryciński z Jędrzejowa i felczer Michał Widelski z Jędrzejowa.

powiatowym został inż. Ignacy Janiec, zaś członkami rady: Władysław Komorowicz i Jan Bonarski z Jędrzejowa, Marcin Olszewski z Zegartowic gm. Mierzwin, Władysław Żelaśkiewicz i Marcin Olszewski z Nagłowic oraz Stanisław Władek z Węgleszyna. W celu zorganizowania gospodarki łowieckiej w poszczególnych gminach wybrano podłowczych⁵⁰. Wkrótce przystąpiono też do powoływania w poszczególnych gminach gminnych kółek łowieckich. W APK zachowały się protokoły z zebrań założycielskich kół łowieckich dla gminy Małogoszcz, gminy Mierzwin z siedzibą w Zegartowicach i gminy Sędziszów, które odbyły się w 2. połowie 1945 r. Na protokołach z zebrań założycielskich oprócz podpisów założycieli koła łowieckiego swoją akceptację składał łowczy powiatowy I. Janiec⁵¹. Do organizacji kółka łowieckiego doszło prawdopodobnie także w gminie Wodzisław⁵². Z wnioskiem do starosty o zarejestrowanie swojej działalności z datą 7.12.1945 wystąpiła także powołana na wrześniowym zebraniu członków PZŁ Powiatowa Rada Łowiecka w Jędrzejowie. W odpowiedzi z datą 12.11.1945 starosta jędrzejowski wzywał Zarząd Oddz. PZŁ w Jędrzejowie do dokonania zgłoszenia stowarzyszenia w sposób przewidziany w *Prawie o stowarzyszeniach* z roku 1932⁵³. Przyjęte przez myśliwych postanowienia o założeniu koła łowieckiego nie zawsze odpowiadały wymogom

⁵⁰ APK, Starostwo Powiatowe w Jędrzejowie (dalej: SPJ), 1945–1950, sygn. 115, k. 6, sygn. 131, k.11, 16. Zostali nimi: Władysław Bertman i Jan Giedymina na gminę Wodzisław, Ignacy Górecki z Węgleszyna na gminę Oksa, Tadeusz Górecki na gminę Małogoszcz, Piotr Rogowski z Przyrębu na gminę Skroniów, Ignacy Śladkowski z Zegartowic na gminę Mierzwin, Wincenty Mitrega z Nawarzyc na gminę Nawarzyce, Jan Kondras z Chomentowa na gminę Sobków, Michał Marcinek z Rakowa na gminę Raków, Stanisław Treter z Nagłowic na gminę Nagłowice, Kazimierz Madej ze Złotnik na gminę Złotniki, Władysław Makulski z Bolesćic na gminę Sędziszów, Władysław Luboń z Mstyczowa na gminę Mstyczów, Jan Ciekalski z Jędrzejowa na gminę Jędrzejów. Na zebraniu prawdopodobnie nie było przedstawiciela gminy Słupia, ale jako podłowczy na tę gminę dokooptowany został Aleksander Kudra. J. Michniewski, Ł. Michniewski, J. Miśtał, P. Miśtał, *Kronika Koła Łowieckiego „Szarak” w Słupi*, Słupia Jędrzejowska 2018, s. 7.

⁵¹ APK, SPJ 1945–1950, sygn. 131, k. 13, 14, 17.

⁵² Kronika Koła Łowieckiego „Mozgawa” w Wodzisławiu; znajdujemy tam informacje o zebraniu organizacyjnym w sprawie powołania koła, które odbyło się 25.11.1945 r. Kronika była wprawdzie spisywana dopiero w latach 70. XX w., ale dokładna data oraz imienny wykaz założycieli czyni ten zapis dość wiarygodnym. Pierwsze walne zgromadzenie członków koła łowieckiego w Wodzisławiu odbyć miało się natomiast w dniu 14.11.1946 r. M.K. Nowak, *Powstanie Koła Łowieckiego Mozgawa...*, s. 91.

⁵³ APK, SPJ 1945–1950, sygn. 131, k. 15 i 15 v.

formalnym. Wkrótce procedura zakładania kół łowieckich została szczegółowo określona okólnikiem nr 28-4/Ok z 5 lutego 1946 r., o czym Kielecka Rada Wojewódzka PZŁ z siedzibą w Radomiu informowała łowczych i podłowczych powiatowych pismem z 25.05.1946. Podkreślano w nim, iż koła łowieckie mają funkcjonować w oparciu o przepisy *Prawa o stowarzyszeniach* z 1932 r., a podania o rejestrację kół łowieckich należy wnosić do Urzędu Wojewódzkiego w Kielcach za pośrednictwem starostwa. Przed złożeniem wniosku organizatorzy musieli uzyskać akceptację dla swej inicjatywy także ze strony łowczego powiatowego. Równolegle rozesłano też uzgodniony z resortem bezpieczeństwa publicznego wzór legitymacji członkowskiej PZŁ oraz legitymacji na prawo posiadania broni myśliwskiej⁵⁴. Z okresu tego zachowała się też interesująca notatka. Podłowczy na gminę Słupia zawiadamiał 14.02.1946 Stanisława Janusa z Nowej Wsi o mającym się odbyć 17 lutego zebraniu wszystkich członków PZŁ z terenu gminy Słupia. Na miejsce spotkania wyznaczono posterunek MO⁵⁵. Zebranie to zostało zwołane prawdopodobnie w celu zapoznania się z nowymi zasadami rejestracji kół łowieckich i prawdopodobnie zakończyło się zawiązaniem koła łowieckiego „Szarak” w Słupi lub też wprowadzeniem zmian w istniejącym już protokole założycielskim koła⁵⁶.

Wniosek o rejestrację zgłoszony przez Powiatową Radę Łowiecką PZŁ w Jędrzejowie ostatecznie został załatwiony pozytywnie. W odpowiedzi na instrukcję, jaką w styczniu 1946 r. otrzymali starostowie z urzędu wojewódzkiego, starosta jędrzejowski w pozytywnym tonie oceniał członków zarządu powiatowego PZŁ. Starosta wspominał także o przynależności partyjnej członków powiatowej rady łowieckiej w Jędrzejowie. Ignacy Janiec należał do PPS, a pozostali członkowie rady byli bezpartyjni⁵⁷.

⁵⁴ APK, UWK II, sygn. 1599, s. 4, 12-13; Dz.U. PR z 1932 r. poz. 808, Rozporządzenie Prezydenta RP z 27 października 1932 r., Prawo o stowarzyszeniach; Statut PZŁ z 1936 r.; Statut PZŁ z 1946 r.

⁵⁵ J. Michniewski, Ł. Michniewski, J. Miśtał, P. Miśtał, *Kronika Koła Łowieckiego „Szarak”*, s. 7.

⁵⁶ Mieczysław Konieczny oraz Mieczysław Giwoń w życiorysach załączonych do wniosku o rejestrację Spółki łowieckiej i koła łowieckiego w Słupi w 1950 r. wspominali, iż byli założycielami Kółka Myśliwskiego „Szarak” w Słupi. W życiorysie Mieczysława Giwonina pojawiło się stwierdzenie „kółko myśliwskie w gromadzie Słupia”, co może sugerować, iż mogła to być inicjatywa jeszcze z jesieni 1945 r. lub z lutego 1946 r., kiedy zwoływano członków PZŁ na zebranie w siedzibie MO. APK, UWK II, sygn. 1556, s. 232, 239; J. Michniewski, Ł. Michniewski, J. Miśtał, P. Miśtał, *Kronika...*, s. 7.

⁵⁷ APK, SPJ 1945–1950, sygn. 131, k. 18, sygn. 150, k. 5.

Napięcia polityczne, jakie istniały w tym okresie w powiecie jędrzejowskim, które przeradzały się często w otwartą konfrontację, nie sprzyjały natomiast procesowi rejestracji kół łowieckich⁵⁸.

Instytucją, która miała bardzo duży wpływ na łowiectwo w Polsce począwszy od 1944 r., był Resort Bezpieczeństwa Publicznego, przekształcony w styczniu 1945 r. w Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego. Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Kielcach, który opiniował wnioski o założenie nowych kół łowieckich na podległym sobie terenie, albo miesiącami zwlekał z wydaniem decyzji, albo, co zdarzało się również często, wydawał opinie negatywne, twierdząc, iż okolica, w jakiej miały funkcjonować koła łowieckie, wciąż zagrożona jest „działaniami bandyckimi”. Nic też dziwnego, że w połowie 1946 r. starosta jędrzejowski w raporcie skierowanym do wojewody kieleckiego pisał, iż PZŁ na terenie powiatu liczy 145 osób, które nie przejawiają jednak większej aktywności⁵⁹. Powiatowe struktury PZŁ na wniosek starosty kontrolowane były również przez MO. Z datą 24.10.1946 starosta jędrzejowski E. Felis przesłał do Powiatowej Komendy MO prośbę o sporządzenie informacji na temat stowarzyszeń działających w powiecie. W odpowiedzi KP MO podała nazwę związku, datę jego powołania (13.09.1945), skład osobowy zarządu Powiatowej Rady Łowieckiej w Jędrzejowie oraz adres siedziby, która znajdowała się przy ul. 14 Stycznia pod numerem 146. Wspomniano też o zapatrywaniach politycznych poszczególnych członków powiatowej rady łowieckiej⁶⁰. Do końca 1946 r. rejestracje kół łowieckich i wydawanie pozwoleń na broń były jednakże nadal blokowane przez WUBP, mimo iż, jak wynika z Kroniki Koła Łowieckiego „Mozgawa” w Wodzisławiu, myśliwi spotykali się, by przeprowadzić walne zgromadzenia⁶¹. Sytuacja

⁵⁸ A. Ropelewski, *Z życia akowców w Polsce Ludowej*, Gdańsk 1997; M.K. Nowak, *Z nurtem i pod prąd, 100 lat OSP Wodzisław na tle ruchu strażackiego w regionie*, Wodzisław-Kraków 2004, s. 71-82; M.K. Nowak, *Zbeczczęścili sztandar. Wokół wydarzeń z 15 sierpnia 1946 r. w kościele w Nawarżycach*, „Gazeta Jędrzejowska” (dalej: GJ), nr 32(439), 2006, s. 12; M.K. Nowak, *Historia zgrupowania Jana Kurgana. Narodowy Dzień Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”*, GJ, nr 10, 2013, s. 9.

⁵⁹ APK, UWK II, sygn. 1619, k. 5-6; UWK II, 1612, k. 5, 6. W skład Powiatowej Rady Łowieckiej wchodził wówczas: Ignacy Janiec jako łowczy powiatowy oraz Władysław Komorowicz, Jan Bonarski, Marcin Olszewski jako członkowie.

⁶⁰ APK, UWK II, sygn. 1599, s. 16-17.

⁶¹ Do informacji tych należy podchodzić jednakże z dużą dozą ostrożności, kronika spisywana była bowiem dopiero w latach 70. XX w.

ta zmieniać zaczęła się dopiero po wyborach do Sejmu, które odbyły się w styczniu 1947 r., i ogłoszeniu ustawy o amnestii politycznej w lutym tegoż roku. Na spotkaniu Sekretarza Wojewódzkiej Rady Łowieckiej z szefem WUBP w Kielcach, do którego doszło prawdopodobnie pod koniec maja 1947 r., omówiono szczegóły przyszłej współpracy. Szef WUBP w Kielcach wskazał, jakie formalności należy spełnić, by zarejestrować stowarzyszenia myśliwskie. Efektem tego spotkania była zmiana stanowiska UBP wobec wniosków o rejestrację kilku kół myśliwskich w powiecie jędrzejowskim. Zarejestrowane zostały wówczas: Koło Łowieckie przy Nadleśnictwie Wodzisław (3.07.1947), Jędrzejowskie Koło Łowieckie w Jędrzejowie (5.07.1947), Koło Myśliwskie w Mierzwinie (7.07.1947), Koło Myśliwskie przy Nadleśnictwie Jędrzejów (7.07.1947), Koło Łowieckie Wodzisław w Wodzisławiu (7.07.1947)⁶². Kolejne koło łowieckie, z siedzibą w Węgleszynie, zarejestrowano w październiku 1948 r.⁶³ Czy taki stan rzeczy utrzymał się do II połowy 1949 r., czy też powstały w powiecie jędrzejowskim kolejne koła łowieckie?

W 1949 r. doszło do zmian w dotychczasowych zasadach funkcjonowania kół łowieckich. Prawdopodobnie były one związane z wejściem w życie nowelizacji prawa o stowarzyszeniach, która zwiększała kontrolę ze strony państwa nad działalnością dotychczas istniejących organizacji społecznych⁶⁴. W dokumentach SP w Jędrzejowie zachował się bowiem wniosek o rejestrację Koła Łowieckiego w Wodzisławiu z roku 1949. W statucie tego stowarzyszenia znajdował się zapis o tym, iż stowarzyszenie ma prawo dzierżawić obwody łowieckie na terenie całej Polski. Ponadto była tam mowa o obowiązku zarejestrowania się w Wojewódzkiej Radzie Łowieckiej⁶⁵. W sprawozdaniu z 15.10.1949 r. starosta jędrzejowski informował wojewodę kieleckiego, iż w powiecie jędrzejowskim działa 6 tego typu stowarzyszeń⁶⁶. Wciąż część inicjatyw zmierzających do założenia kół łowieckich lub ich ponownej rejestracji natrafiała na sprzeciw ze strony UBP. Sprawę tę próbowała rozwiązać nowo wybrana Wojewódz-

⁶² APK, UWK II, sygn. 1599, s. 17-18, 23-24; UWK II 1633, k. 3; SPJ 1945–1950, sygn. 186, k. 2.

⁶³ APK, UWK II, sygn. 1631, k. 1; UWK II, sygn. 1633, k. 3.

⁶⁴ Dz.U. nr 45 z 1949 r., poz. 335, Dekret z dnia 5 sierpnia 1949 r. o zmianie niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach. T. Mołdawa, *Ludzie władzy. 1944–1991*, Warszawa 1991, s. 16.

⁶⁵ APK, SPJ 1945–1950, sygn. 221, k. 2.

⁶⁶ Tamże, sygn. 204, k. 12.

ka Rada Łowiecka w Kielcach. Na wykazie kół łowieckich oczekujących na odpowiedź w sprawie rejestracji ze strony WUBP w Kielcach, którą 15.12.1949 złożono do Urzędu Wojewódzkiego, nie było wprawdzie towarzystw myśliwskich z powiatu jędrzejowskiego⁶⁷, ale pod koniec 1949 r. o rejestrację własnego koła łowieckiego wystąpili do starostwa powiatowego w Jędrzejowie myśliwi z okolic Słupi, którzy chcieli zarejestrować koło łowieckie pod nazwą „Szarak”. Na liście założycieli znalazło się siedemnastu myśliwych⁶⁸. Oprócz zgłoszenia wniosku o rejestrację koła łowieckiego wnioskodawcy dokonali też zawiązania „spółki łowieckiej”, co w ich ocenie prawdopodobnie miało ułatwić uzyskanie zgody na utworzenie koła łowieckiego. Można przypuszczać, iż myśliwi starali się w ten sposób podkreślić, iż łowiectwem na polach wokół Słupi zajmować będą się rolnicy, którzy są właścicielami prawa do polowania. Myśliwi do wniosku o rejestrację spółki łowieckiej dołączyli nawet swoje życiorysy, co było postępowaniem dość nietypowym przy składaniu tego typu wniosków. Dla inicjatywy tej istniała prawdopodobnie też przychylność ze strony władz powiatowych. Mimo to wniosek myśliwych z okolic Słupi został zablokowany przez UBP w Kielcach. Tym razem odmowa ze strony UBP nie była uzasadniona istnieniem „bandytyzmu” w terenie, gdzie miało działać koło łowieckie, tak jak funkcjonariusze UBP czynili to jeszcze w latach 1945–1946. W styczniu 1951 r., udzielając odpowiedzi, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach (dalej: PWRNK) napisało: „Na rejestrację stow. p.n. Koło Myśliwskie „Szarak” w Słupi, pow. Jędrzejów, Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa w Kielcach nie wyraża zgody, ponieważ w skład czł. Założycieli jak i zwykłych członków w/w Koła Myśliwskiego wchodzi osoby o wroziej przeszłości – takie, którym nie przysługuje prawo na posiadanie broni myśliwskiej”. Decyzję podpisał Szef Woj. Urzędu Bezpieczeństwa

⁶⁷ „Przesyłając w załączniku wykaz 25 kółek myśliwskich, które złożyły podania o wciągnięcie ich do rejestru związków i stowarzyszeń woj. kieleckiego, Wojewódzka Rada Łowiecka zapytuje uprzejmie o sposobie ich załatwiania, gdyż pomimo upływu, w niektórych wypadkach nawet kilku lat od daty złożenia podań, koła te do chwili obecnej nie otrzymały żadnej odpowiedzi. Jednocześnie Wojew. Rada Łowiecka zapytuje, czy nadal aktualny jest przepis prawny, który pozwala uważać kółko za zarejestrowane w tym wypadku, gdy w ciągu 2-ch miesięcy od daty złożenia podania, nie nadejdzie z urzędu Wojew. odpowiedź odmowna”. Pismo Kieleckiej Rady Wojewódzkiej PZŁ z siedzibą w Radomiu do Urzędu Wojewódzkiego Kieleckiego z 15.12.1949 r. APK, UWK II, sygn. 1599, s. 29-31.

⁶⁸ APK, UWK II, sygn. 1556, s. 216-220.

Publicznego mjr Borecki⁶⁹. PWRNK nie pozostało zatem nic innego, jak tylko odmówić rejestracji koła łowieckiego „Szarak”⁷⁰.

Trudno na tym etapie badań jeszcze powiedzieć, co było rzeczywistym powodem zablokowania inicjatywy myśliwych-rolników z okolic Słupi przez UBP w Kielcach. Wiele wskazuje na to, iż odmowa ta była elementem presji, jaką wywierano na ludność wiejską w związku z kolektywizacją rolnictwa i tworzeniem kolchozów oraz spółdzielni rolniczych. Proces ten rozpoczął się w 1948 r. i od samego początku wzbudzał duży opór na wsiach, natomiast wszelkie objawy niezadowolenia były piętnowane także przez UBP⁷¹. W końcu lat 40. pojawiły się już także silne tendencje, by uczynić PZŁ organizacją scentralizowaną, zaangażowaną politycznie w budowę komunizmu w Polsce i w praktyce przeznaczoną do realizacji celów wytyczonych przez władze partyjne⁷². Budowa państwa komunistycznego w Polsce wymagała zatem stworzenia zarówno nowej formuły prawnej dla PZŁ, jak i też nowego prawa łowieckiego, które podążałoby za zmianami, jakie w strukturze własności ziemi wprowadzał proces kolektywizacji rolnictwa oraz plany całkowitego zniesienia własności prywatnej gruntów rolnych. W świetle tych zamierzeń uzasadnioną wydawała się zatem koncepcja tworzenia obwodów łowieckich poprzez administracyjną decyzję władz wojewódzkich, co siłą rzeczy, do czasu zrealizowania kolektywizacji, musiało naruszać istniejącą dotychczas zasadę powiązania prawa polowania z prawem własności ziemi (po zakończeniu kolektywizacji problem ten straciłby na znaczeniu). W prasie łowieckiej podkreślano przy tym wiele korzyści płynących z takiego rozwiązania, tak dla hodowli zwierząt dziko żyjących, jak i dla przeciętnego członka PZŁ. W realiach, jakie zaistniały w latach 1945–1952, powiązanie prawa własno-

⁶⁹ Tamże, s. 254.

⁷⁰ Tamże, s. 255.

⁷¹ D. Jarosz, *Polityka władz komunistycznych w Polsce w latach 1948–1956 a chłopci*, Warszawa 1998; G. Miernik, „My” i „Oni”, *Spółczesność Kielecczyny i stalinowski system władzy*, Kielce 2007; S. Stęпка, *Chłopi wobec groźby kolektywizacji rolnictwa w latach 1956–1970*, w: *Wież w Polsce Ludowej*, red. G. Miernik, Kielce 2005.

⁷² A. Przeclawski, *Zasady ustawodawstwa łowieckiego w Państwie Demokracji Ludowej*, ŁP, nr 3, 1951, s. 1; A. Zdzisław, L. Rum, J. Niewiedział, *Zobowiązania*, ŁP, nr 4, 1952, s. 1; J. Oświęcimski, *O właściwy styl pracy koła łowieckiego*, ŁP, nr 7-8, 1952, s. 5-6; Z. Kowalski, *Zdobycze łowiectwa ludowego*, ŁP, nr 3, 1952, s. 13-14; *Przebudowa społeczna łowiectwa*, ŁP, nr 10, 1952, s. 2-5; M.K. Nowak, *W wirze wielkiej polityki. PZŁ w latach 1949–1959*, ŁŚ, nr 2, 2013, s. 23-42.

ści z prawem polowania poważnie ograniczało możliwości polowania na grubą zwierzynę myśliwym zrzeszonym w kołach łowieckich, które dzierżawiły obwody polne, natomiast myśliwym leśnikom nie dawało okazji do polowania na zwierzynę drobną. Poprzez utworzenie obwodów na drodze decyzji administracyjnej, które łączyły w sobie tereny leśne z terenami polnymi, zwiększała się nie tylko możliwość polowania na każdą zwierzynę, ale też efektywność hodowli, którą wraz z centralizacją PZŁ można było prowadzić w skali całego kraju⁷³. Zmiany te wprowadzone zostały ostatecznie Rozporządzeniem prezydenckim o *prawie łowieckim* z 1952 roku⁷⁴. Jednym z najważniejszych postanowień tego dokumentu było oderwanie prawa polowania od własności gruntów. W dodatku we wspomnianym rozporządzeniu prezydenckim w kontekście dzierżawy obwodów łowieckich pominięto termin *prawo polowania*, natomiast przedmiotem dzierżawy stał się obwód łowiecki, a więc grunty, które w zamysle prawodawcy należeć miały w przyszłości już do państwa. Przekształcając PZŁ ze stowarzyszenia wyższej użyteczności publicznej w zrzeszenie, a więc w agendę o charakterze państwowym, oderwano sprawy łowieckie od instytucji samorządowych, które już zostały po części zlikwidowane. Wprowadzono też centralne plany łowieckie z odgórnie przyjętymi przewidywaniami co do pozyskania zwierzyny w danych obwodach łowieckich. W okresie tym zmieniła się dość istotnie struktura organizacyjna administracji lasów państwowych. W miejsce nadleśnictw jako podstawowych komórek organizacyjnych powołano rejony lasów państwowych⁷⁵, z instytucji tej zdjęto obowiązek hodowli w lasach, przekazując go PZŁ. Nowy statut zrzeszenia PZŁ z 1953 r. marginalizował rolę powiatowych struktur, umacniając władze centralne i zrzeszenia wojewódzkie. Podstawową jednostką organizacyjną PZŁ zostały koła łowieckie, które w nowym statucie określane były jako „podstawowa komórka organizacyjna”. Nie miały one już jednak charakteru odrębnych stowarzyszeń. Ich rejestracją zajmowała się odpowiednia terytorialnie wojewódzka rada łowiecka PZŁ. W połowie 1954 r. mijało 18 miesięcy od wyznaczonego dekretem o *prawie łowieckim* z 1952 r. terminu ustalenia granic nowych obwodów, które na terenie

⁷³ L. Popławski, *Racjonalny obwód łowiecki nowego typu*, ŁP, nr 3, 1951, s. 6-9.

⁷⁴ Dz.U. nr 44 z 1952 r., poz. 300, Dekret z dnia 29 października 1952 roku o prawie łowieckim.

⁷⁵ J. Broda, *Dzieje najnowsze...*, s. 61-69.

powiatu jędrzejowskiego utworzone został decyzją PWRN w Kielcach⁷⁶. Umowy na dzierżawę obwodów łowieckich koła łowieckie podpisywały już natomiast z Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach.

Wiele rozwiązań organizacyjnych w łowiectwie przyjętych w 1952 r. zostało wprawdzie zmodyfikowanych w kolejnych latach⁷⁷, jednak podstawowe założenia, które wyznaczały główny kierunek zmian – w szczególności oderwania prawa własności od prawa polowania i wyeliminowanie z prawa łowieckiego terminu *dzierżawy polowania* – obowiązują do dziś. Bardzo istotne zmiany nastąpiły również w organizacji samego PZŁ, natomiast nie zmieniła się jego rola, ustanowiona dekretem z 1952 r., jako głównego wykonawcy zadań w zakresie łowiectwa w Polsce⁷⁸.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Kielcach

Urząd Wojewódzki Kielecki I, sygn. 1949.

Urząd Wojewódzki Kielecki II, sygn. 1556, 1599, 1612, 1619, 1631, 1633.

Akta Radziwiłłów z Nagłowic, sygn. 295.

Nadleśnictwo Państwowe w Wodzisławiu, sygn. 33, 39.

Nadleśnictwo Państwowe w Jędrzejowie, sygn. 5, 41, 43.

Starostwo Powiatowe w Pińczowie 1944–1950, sygn. 198, 1173.

Starostwo Powiatowe w Jędrzejowie 1944–1950, sygn. 115, 131, 186, 221, 204.

Powiatowy Urząd Ziemski w Jędrzejowie, sygn. 66.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Kielcach

Wydział Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów/Kielce 29/109; 29/126; 29/139; 165/1; 165/2; 165/3; 165/4; 165/5; 165/6; 165/7; 165/8; 165/17; 165/18; 165/19; 165/22; 165/23; 165/24; 165/25; 165/26; 165/27; 165/28; 165/29; 165/30; 165/31; 165/32; 165/33; 165/34; 165/36; 165/37; 165/38; 165/45; 165/46.

⁷⁶ Dz.U. WRNK nr 7 poz. 12 z 22 czerwca 1954 r. Uchwała nr 228/54 Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach z 14.05.1954 r. o podziale obszaru województwa kieleckiego na nowe obwody łowieckie. Załącznik do Uchwały nr 228/54.

⁷⁷ Najważniejsze modyfikacje prawa łowieckiego miały miejsce w latach 1959, 1973, 1995, 2004.

⁷⁸ Dz.U. nr 44 z 1952 r., poz. 300, Dekret z dnia 29 października 1952 roku o prawie łowieckim, art. 27.1.

Archiwum Zarządu Okręgowego PZŁ w Kielcach

Teczka: Koło Łowieckie nr 1, nr 2, nr 3 w Pińczowie.

Zbiory prywatne

Zbiory Koła Łowieckiego „Mozgawa” w Wodzisławiu: Kronika Koła Łowieckiego „Mozgawa” w Wodzisławiu.

Zbiory Michała K. Nowaka: Korespondencja w sprawie zakupu drewna z Nadleśnictwa Wodzisław z lat 1940–1944.

Akty prawne w ujęciu chronologicznym

Zbiór Praw Cesarstwa Rosyjskiego, t. XIII, cz. II, art. 358-362. Przepisy o polowaniu w Guberniach Królestwa Polskiego wydane do czasu zatwierdzenia przepisów o polowaniu dla całego cesarstwa. Z najwyższego zezwolenia Warszawa 17 lipca 1871 r.

Dz.U. nr 110 z 1927 r. poz. 934, Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 3 grudnia 1927 r. o prawie łowieckim.

Dz.U. nr 94 z 1932 r., Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1932 r. Prawo o stowarzyszeniach.

Dz.U. nr 60 z 1947 r. poz. 327, Dekret z dnia 5 września 1947 r. o zakresie działania Ministra Leśnictwa.

MP nr A-2 z 1947 r. poz. 4, Zarządzenie Ministra Bezpieczeństwa Publicznego z dnia 13 grudnia 1946 o pozwoleniach na broń palną.

Dz.U. nr 60 z 1947 r. poz. 327, Dekret z dnia 5 września 1947 r. o zakresie działania Ministra Leśnictwa.

Kielecki Dziennik Wojewódzki nr 10 z 1948 poz. 68, Zarządzenie Dyrektora Lasów Państwowych Okręgu Radomskiego z 24 maja 1948 r.

Dz.U. nr 45 z 1949 r., poz. 335, Dekret z dnia 5 sierpnia 1949 r. o zmianie niektórych przepisów prawa o stowarzyszeniach.

Dz.U. nr 44 z 1952 r. poz. 300, Dekret z dnia 29 października 1952 roku o prawie łowieckim.

Dz.U. WRNK nr 7, poz. 12 z 22 czerwca 1954 r. Uchwała nr 228/54 Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Kielcach z 14.05.1954 r. o podziale obszaru województwa kieleckiego na nowe obwody łowieckie. Załącznik do Uchwały nr 228/54.

Literatura

Badeni S.H., *O łowiectwie polskim w czasach piastowskich*, „Przewodnik Naukowy i Literacki”, t. XXIV, 1896.

Błonarowicz S., *O rejestracji obwodów łowieckich*, „Łowiec Polski”, nr 30, 1927.

Błonarowicz S., *Spółki łowieckie*, „Łowiec Polski”, nr 7, 1928.

Broda J., *Rozwój organizacyjny i ustawodawstwo dotyczące Lasów Państwowych*, w: *Z dziejów Lasów Państwowych i leśnictwa polskiego 1924–2004*, Warszawa 2006.

Broda J., *Dzieje najnowsze leśnictwa w Polsce*, t. I i II, Warszawa 2007.

- Cholewianka-Kruszyńska A., *Polowania par force u Potockich w Łańcucie i w Antoninach*, w: *Intelektualia myśliwskie. Myślistwo, natura, cywilizacja. Materiały III Sesji zorganizowanej w Muzeum Zamkowym w Kozłówce*, Kozłówka 2005.
- Cholewianka-Kruszyńska A., *Polowania ze strzelbą u Potockich w Łańcucie*, w: *Intelektualia myśliwskie. Myślistwo, natura, cywilizacja. Materiały IV i V Sesji zorganizowanych w Muzeum Zamkowym w Kozłówce w 2007 i 2009*, Kozłówka 2010.
- Daniłowicz W., *Prawo polowania*, Warszawa 2018.
- Daniłowicz W., *Prawo łowieckie*, Warszawa 2020.
- Dobiech A., *Polowania w Puszczy Boreckiej i w jej otulinie dawniej i dziś*, w: *Intelektualia myśliwskie. Myślistwo, natura, cywilizacja. Materiały IV i V Sesji zorganizowanych w Muzeum Zamkowym w Kozłówce w 2007 i 2009 r.*, Kozłówka 2010.
- Dobiech A., *Z historii łowiectwa na ziemi łódzkiej. Myśliwi i stowarzyszenia łowieckie z lat 1850–1975. Kalendarium*, Łódź 2014.
- Dylewski J., *O pracach delegatów powiatowych*, „Łowiec Polski”, nr 5, 1933.
- Dzierżawa terenów łowieckich*, „Łowiec Polski”, nr 1, 1946.
- Fiedler Z., *Łowiectwo na kielecczyźnie*, Kielce 1978.
- Garczyński W., *Podatek komunalny od wykonywania prawa polowania*, „Łowiec Polski”, nr 6, 1924.
- Garczyński W., *Wobec nowej ustawy łowieckiej*, „Łowiec Polski”, nr 30, 1927.
- Garczyński W., *Uchwalenie i zatwierdzenie nowego Statutu Cent. Związku Polskich Stow. Łowieckich*, „Łowiec Polski”, nr 46, 1929.
- Garczyński W., *W sprawie podatku od broni myśliwskiej*, „Łowiec Polski”, nr 1, 1930.
- Garczyński W., *Nowy ustrój związku i rola powiatowych delegatów*, „Łowiec Polski”, nr 8-9, 1936.
- Gieysztor J., *Podstawy łowiectwa*, „Łowiec Polski”, nr 2, 1946.
- Jankowski Z., *Polski Związek Łowiecki*, w: *Łowiectwo*, t. I, red. J. Kiryjow, W. Matysek, A. Wierzbiniak, Warszawa 2011.
- Jarosz D., *Polityka władz komunistycznych w Polsce w latach 1948–1956 a chłopcy*, Warszawa 1998.
- Kacprzak P., *Gospodarka łowiecka w czasie okupacji niemieckiej*, maszynopis.
- Kamieniarz R., *Organizacja łowiectwa w Polsce*, w: *Łowiectwo*, red. H. Okarma, A. Tomek, Kraków 2008.
- Kargol T., *Łowiectwo polskiego ziemiaństwa na Ziemiach Zabrzanych w drugiej połowie XIX wieku (1864–1918)*, „Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej”, t. 17, 2018.
- Kobylarz W.S., *Łowiectwo. Okręg Bielsko-Biała*, Biała Podlaska 2013.
- Kościelniak-Marszał M., *Dzieje łowiectwa a ochrona przyrody*, Warszawa 2014.
- Kowalski Z., *Zdobycze łowiectwa ludowego*, „Łowiec Polski”, nr 3, 1952.
- Krupka J., *Łowiectwo okresu powojennego*, w: *Łowiectwo*, red. J. Krupka, Warszawa 1990.
- Kryński A., *Z kart łowiectwa polskiego*, Warszawa 1991.
- Kustrępa J., *Radomskie łowiectwo wczoraj i dziś*, Radom 2018.
- Łączkowski A., *W sprawie naszych stosunków łowieckich*, „Łowiec Polski”, nr 12, 1924.
- Łowiectwo na Pomorzu Gdańskim, Monografia*, red. R. Mazurowski, Gdańsk 2013.
- Madeyski S., *Ośrodki hodowlane zwierząt łownych*, „Łowiec Polski”, nr 1-2, 1950.

- Mańkowski T., *Prawo łowieckie w Polsce w wiekach średnich*, „Gazeta Lwowska” dodatek: „Przewodnik Naukowy i Literacki”, 1904.
- Markowski M.B., *Myślistwo i łowiectwo ziemian w dwudziestoleciu międzywojennym jako zjawisko kulturowe. Na przykładzie województwa kieleckiego, Między Wisłą a Pili-cą. Studia i materiały historyczne*, red. G. Miernik, t. 2, Kielce 2001.
- Mazaraki M., *Łowiectwo w Polsce*, Kraków 1993.
- Michniewski J., Michniewski Ł., Miśtał J., Miśtał P., *Kronika Koła Łowieckiego „Szarak” w Słupi*, Słupia Jędrzejowska 2018.
- Mielnikiewicz K., *Zarys historii łowiectwa, Czasy współczesne*, w: *Kultura łowiecka*, red. D.J. Gwiazdowicz, Oficyna wydawnicza FOREST 2018.
- Mielnikiewicz K., *Polski Związek Łowiecki*, Ostrów Mazowiecka 2023.
- Mielżyński J., *Dzieje łowiectwa w powiecie zielonogórskim 1947–2015*, Zielona Góra 2015.
- Mielżyński J., *Łowiectwo i leśnictwo w powiecie świebodzińskim i nie tylko*, Zielona Góra 2017.
- Mielżyński J., *Łowiectwo i leśnictwo w powiecie wschowskim (1946–2017)*, Zielona Góra 2018.
- Miernik G., „My” i „Oni”, *Społeczeństwo Kielecczyny i stalinowski system władzy*, Kielce 2007.
- Mikołajczyk M., *Rola polowań w dyplomacji na przykładzie stosunków polsko-niemieckich w latach 1933–1938*, w: *Łowy i historia*, red. D.J. Gwiazdowicz, Warszawa 2020.
- Miśkiewicz B., *Z dziejów łowiectwa w Wielkopolsce*, Poznań b.d.w.
- Mołdawa T., *Ludzie władzy. 1944–1991*, Warszawa 1991.
- Monografia Kół Łowieckich Śląskiego Gwarectwa Myśliwych*, red. M.P. Krzemień, Katowice 2010.
- Morow K., *Historia łowiectwa w Polsce oraz zmiany legislacyjne w XX/XXI w.*, w: S. Górczyca, *Łowiectwo w Polsce w XXI wieku – realia i oczekiwania*, t. I, Gdańsk–Olsztyn 2015.
- Moroz S., *Tylko przez organizowanie Kółek Myśliwskich dojdziemy do powiększenia zwierzostanu*, „Gazeta Myśliwska”, nr 8, 1928.
- Niezabytowski J., *Wprowadzanie w życie nowego prawa łowieckiego*, „Łowiec Polski”, nr 1, 1928.
- Nowak M.K., *Z nurtem i pod prąd, 100 lat OSP Wodzisław na tle ruchu strażackiego w regionie*, Wodzisław–Kraków 2004.
- Nowak M.K., *Z gospodarki łowieckiej na terenie Dóbr Wodzisław Antoniego hr. Lanckorońskiego*, „Łowiec Świętokrzyski”, nr 34, 2005.
- Nowak M.K., *Dobra wodzisławskie Antoniego Lanckorońskiego w latach 1918–1945*, w: *Cystersi – Jędrzejów – Ziemia Jędrzejowska. Wspólne dziedzictwo*, red. K. Ślusarek, Jędrzejów–Kraków 2006.
- Nowak M.K., *Zbaczęścili sztandar. Wokół wydarzeń z 15 sierpnia 1946 r. w kościele w Nawarzycach*, „Gazeta Jędrzejowska”, nr 32(439), 2006.
- Nowak M.K., *Migawki z działalności warszawskiego oddziału Cesarskiego Towarzystwa Prawidłowego Myślistwa*, „Brać Łowiecka”, nr 2, 2007.
- Nowak M.K., *Łowiectwo w Gminie Wodzisław w okresie międzywojennym*, w: *60 lat Koła Łowieckiego „Mozgawa” w Wodzisławiu*, Wodzisław 2008.

- Nowak M.K., *Powstanie Koła Łowieckiego w Wodzisławiu w świetle historii łowiectwa w powiecie jędrzejowskim*, „Łowiec Świętokrzyski”, nr 2, 2008.
- Nowak M.K., *Łowiectwo na ziemi pińczowskiej, Karta z dziejów myślistwa polskiego Część I (1815–1945)*, Wodzisław–Kraków 2011.
- Nowak M.K., *Historia zgrupowania Jana Kurgana. Narodowy Dzień Pamięci „Żołnierzy Wyklętych”*, „Gazeta Jędrzejowska”, nr 10, 2013.
- Nowak M.K., *W setną rocznicę powstania Kieleckiego Towarzystwa Prawidłowego Myślistwa*, „Łowiec Świętokrzyski”, nr 4, 2013.
- Nowak M.K., *W wirze wielkiej polityki, PZŁ w latach 1949–1959*, „Łowiec Świętokrzyski”, nr 2, 2013.
- Nowak M.K., *Przepisy o gospodarce łowieckiej w lasach rządowych Królestwa Polskiego w pierwszej połowie XIX w.*, „Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej”, t. 16, 2017.
- Nowak M.K., *Polityczne, prawne i organizacyjne uwarunkowania gospodarki łowieckiej w Lasach Państwowych na przykładzie Nadleśnictwa Pińczów w latach 1945–2015, w świetle zachowanych źródeł*, „Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej”, t. 17, 2018.
- Nowak M.K., *Organizacja łowiectwa w powiecie jędrzejowskim w latach 1918–1939*, w: *Jędrzejów, 750 lat miasta. Zbiór studiów pod redakcją Krzysztofa Ślusarka*, Kraków 2023.
- Nowak M.K., Walnik E., *Nadleśnictwo Wodzisław z siedzibą w Sielcu w latach 1918–1939. Migawki z gospodarki leśnej w dobrach Antoniego hrabiego Lanckorońskiego*, w: „Przyjaciel Wodzisławia”, z. 25, 2007.
- Okulewicz P., *Polowanie jako element życia elit II RP*, w: *Łowy i historia*, red. D.J. Gwiazdowicz, Warszawa 2020.
- Oświęcimski J., *O właściwy styl pracy koła łowieckiego*, „Łowiec Polski”, nr 7-8, 1952.
- Piaskowski S., *Kluczowe postanowienia naszego statutu*, „Łowiec Polski”, nr 7, 1953.
- Piszczyk M., Ślusarek K., Zdanek M., *Dzieje Nagłowic, Jędrzejów–Kraków* 2006.
- Popławski L., *Łowieckie zagospodarowanie terenów nieleśnych*, „Łowiec Polski”, nr 11, 1949.
- Popławski L., *Racjonalny obwód łowiecki nowego typu*, „Łowiec Polski”, nr 3, 1951.
- Przebudowa społeczna łowiectwa*, „Łowiec Polski”, nr 10, 1952.
- Przeclawski A., *Zasady ustawodawstwa łowieckiego w Państwie Demokracji Ludowej*, „Łowiec Polski”, nr 3, 1951.
- Radecki W., *Prawo łowieckie, Komentarz*, Warszawa 2005, Warszawa 2007, Warszawa 2008; Warszawa 2010, Warszawa 2012, Warszawa 2014.
- Ropelewski A., *Z życia akowców w Polsce Ludowej*, Gdańsk 1997.
- Samsonowicz A., *Łowiectwo w Polsce Piastów i Jagiellonów*, wyd. I Wrocław 1991, wyd. II Warszawa 2011.
- Stępka S., *Chłopi wobec groźby kolektywizacji rolnictwa w latach 1956–1970*, w: *Wieś w Polsce Ludowej*, red. G. Miernik, Kielce 2005.
- Szczepkowski Jastrzębiec J., *Organizacja i formy prawne łowiectwa w Polsce przedrozbiorowej*, Warszawa 1949.

- Szczepkowski Jastrzębiec J., *Tysiąc lat polskiego łowiectwa*, w: *Kraina łowów*, Warszawa 1966.
- Szpetkowski K., *Historia łowiectwa na ziemi krakowskiej*, Kraków 2002.
- Szpetkowski K., *Historia łowiectwa w Polsce*, w: *Łowiectwo*, t. I, red. J. Kiryłow, W. Matyssek, A. Wierzbiniak, Warszawa 2011.
- Ślusarek K., „Dyplomatyka i łowy” – polowanie jako składnik życia towarzyskiego polskiego ziemiaństwa, w: *Łowy i historia*, red. D.J. Gwiazdowicz, Warszawa 2020.
- Thaler A., *Prawo łowieckie*, Wrocław 1947.
- Tchorznicki Mniszek M., *Łowiectwo ongiś – dziś – jutro*, „Łowiec Polski”, nr 7-8, 1948.
- Tchorznicki Mniszek M., *Polskie prawo łowieckie w wiekach średnich*, Warszawa 1935.
- Tymieniecki K., *Łowiectwo na Mazowszu w XV w.*, „Przegląd Historyczny”, t. XX, 1916.
- Wański H., *Odrodzenie wielkopolskiego łowiectwa w latach 1945–1959*, „Studia i Materiały Ośrodka Kultury Leśnej”, t. 16, 2017.
- Wiśniewski J., *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w jędrzejowskim*, Marjówka 1930.
- Wojtuch D., *Zarys łowiectwa w Polsce i jego rozwój na Zamojszczyźnie*, Zamość 1990.
- Z Cent. Zw. Pol. Stow. Łow. W sprawie delegatów powiatowych od wydziału wykonawczego*, „Łowiec Polski”, nr 37, 1928.
- Z Polskiego Związku Stowarzyszeń Łowieckich, Sprawozdanie z działalności związku za rok 1934*, „Łowiec Polski”, nr 28, 1934.
- Zdzisław A., Rum L., Niewiedział J., *Zobowiązania*, „Łowiec Polski”, nr 4, 1952.
- Ziebur P.S., *Łowiectwo na Górnym Śląsku. Ziemia Pszczyńska*, Pszczyzna 2003.
- Zarys historii zorganizowanego łowiectwa Okręgu Kaliskiego PZŁ*, red. M. Wielgosz, Kalisz 2015.